ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΣΜΑ
της 18ης Μαΐου 1999 *

Περιεχόμενα

I — Εισαγωγή I-2554

II — Πραγματικά περιστατικά I-2554

III — Τα προδικαστικά ερωτήματα I-2556

IV — Επί της υποθέσεως C-51/96 ..... I-2557

V — Επί της υποθέσεως C-191/97 ..... I-2559

A — Ως προς την εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας I-2559

α) Ως προς τον οικονομικό χαρακτήρα της δραστηριότητας της Deliège ... I-2560

1) Τα επιχειρήματα των διαδίκων I-2561

2) Οι θέσεις μου επί του ανωτέρω ζητήματος I-2563

αα) Εισαγωγικές παρατηρήσεις I-2563

ββ) Οι «υπηρεσίες» ως κοινοτική νομική έννοια I-2564

γγ) Ως προς τις απολαβές που φέρεται να επιτυγχάνει η Deliège μέσω του judo I-2565

i) Οι ενισχύσεις που καταβάλουν οι αθλητικές ομοσπονδίες στους αθλητές υψηλών επιδόσεων I-2566

ii) Η σχέση του αθλητισμού με την οικονομική ζωή I-2571

β) Η συμβατότητα του επίμαχου κανονισμού της UEJ με τα άρθρα 59 επ. της Συνθήκης I-2576

1) Ως προς τον αποκλεισμό της εφαρμογής του άρθρου 59 στην επίμαχη αθλητική νομοθεσία I-2577

aa) Xz pqoz sgm euaqlocg sgz molokoqaz Keck και Mithouard στην παρούσα υπόθεση I-2577

ββ) Ως προς τους κανόνες που άπτονται της ιδιαιτερότητας του αθλητισμού I-2578

2) Ως προς την εξέταση του επίμαχου κανονισμού της UEJ υπό το πρίσμα του άρθρου 59 της Συνθήκης I-2580

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ελληνική.

Β — Ο κανονισμός της UEJ από τη σκοπιά των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης I - 2584
α) Τα επιχειρήματα των διαδίκων ..... I - 2584
β) Οι θέσεις μου επί του ανωτέρω ζητήματος ..... I - 2587
1) Επί του παραδεκτού ..... I - 2587
2) Επί του βασίμου ..... I - 2589
V — Πρόταση ..... I - 2593

I — Εισαγωγή

1. Με την παρούσα υπόθεση το Δικαστήριο καλείται να απαντήσει σε δύο προδικαστικά ερωτήματα που έχει θέσει, δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ (πρώην άρθρο 177), το Tribunal de première instance της πόλης Namur του Βελγίου. Το Δικαστήριο έχει την ευκαιρία να συμπληρώσει τη νομολογία του αναφορικά με τον τρόπο που ο αθλητισμός εμπίπτει στο κοινοτικό δίκαιο και συνδέεται με αυτό. Τίθεται ειδικότερα το ζήτημα της εφαρμογής, στο πλαίσιο των σχέσεων μεταξύ αθλητών και αθλητικών ομοσπονδιών, των θεμελιωδών κανόνων του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου για την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και για την προστασία του υγιούς ανταγωνισμού (πρόκειται για τα άρθρα 48, 59, 60, 85 και 86 της Συνθήκης ΕΚ τα οποία κατέστησαν μετά την τροποποίηση τα άρθρα 39, 49, 50, 81 και 82 ΕΚ αντιστοίχως. Στη συνέχεια θα γίνεται χρήση της αρίθμησης που ίσχυε πριν τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης του Άμστερνταμ). Η υπό εξέταση διαφορά διακρίνεται από εκείνη που απασχόλησε το Δικαστήριο στην υπόθεση Bosman ως προς δύο κύρια σημεία: πρώτον, αναφέρεται σε ατομικό και όχι ομαδικό άθλημα (το judo)· δεύτερον, το κρίσιμο άθλημα εντάσσεται στον ερασιτεχνικό λεγόμενο αθλητισμό, δεν αναγνωρίζεται δηλαδή ευθέως στους αθλητές η ιδιότητα του επαγγελματία.

II — Πραγματικά περιστατικά

2. Η Christelle Deliège, βελγικής υπηκοότητας και ενάγουσα στην κύρια δίκη (στο εξής: Deliège) είναι αθλήτρια του judo (judoka) στο Βέλγιο. Έχει να επιδείξει σημαντικές επιτυχίες στο άθλημα αυτό [1]. Ωστόσο, όπως υποστηρίζει η ίδια, έχει υποπέσει στη δυσμένεια των αρμόδιων αθλητικών ομοσπονδιών της χώρας της [2]. Οι τελευταίες παρεμπόδισαν επανειλημμένα την συμμετοχή της σε αγώνες προκειμένου να επιφέρουν πλήγμα στην σταδιοδρομία της και να διευκολύνουν την πρόσβαση αντιπάλων αθλητριών στην εθνική ομάδα, η οποία θα συμμετείχε στους ολυμπιακούς αγώνες της Ατλάντα. Οι ομοσπονδίες αντιτείνουν ότι ο αποκλεισμός της Deliège από διεθνείς αγώνες αποφα-

1 — Υπήρξε πολλές φορές πρωταθλήτρια Βελγίου, μία φορά πρωταθλήτρια Ευρώπης και μία φορά πρωταθλήτρια κόσμου σε αθλητές κάτω των 19 ετών.

2 — Πρόκειται για τη Βελγική Ομοσπονδία Judo (στο εξής: LBG) και τη γαλλόφωνη ομοσπονδία judo (στο εξής: LFG).

σίσθηκε για καθαρά αγωνιστικούς και πειθαρχικούς λόγους. Η ενάγουσα εμφανίζεται να έχει αφενός λιγότερες αθλητικές ικανότητες και χαμηλότερες επιδόσεις από τις αθλήτριες που κάθε φορά επιλέγησαν για να συμμετάσχουν σε διεθνείς αγώνες και αφετέρου, δύσκολο χαρακτήρα και έφεση στην τέλεση πειθαρχικών παραπτωμάτων.

3. Στο πλαίσιο της γενικότερης αυτής αντιπαράθεσης μεταξύ της Deliège και των αθλητικών παραγόντων του Βελγίου, έλαβαν χώρα ορισμένα περιστατικά, από τα οποία γεννήθηκε η εκκρεμούσα ενώπιον του δικαστηρίου της παραπομπής διαφορά. Η Deliège προσπάθησε να συμμετάσχει στο πανευρωπαϊκό πρωτάθλημα judo του 1995 και στους διεθνείς αγώνες judo που θα διεξήγοντο στη Βασιλεία στις 2 και 3 Δεκεμβρίου 1995, στο Παρίσι στις 10 και 11 Φεβρουαρίου 1996 και στην πόλη Leonding στις 16, 17 και 18 Φεβρουαρίου 1996. Η εμφάνισή της στους συγκεκριμένους αγώνες είχε ιδιαίτερη σημασία για την ίδια, διότι από τα αποτελέσματα που θα επιτύγχανε εξαρτώνταν σε μεγάλο βαθμό η συμμετοχή της στην ολυμπιακή ομάδα του Βελγίου.

4. Στο σημείο αυτό, είναι χρήσιμο να αναλυθούν τα κριτήρια και ο μηχανισμός επιλογής των αθλητών judo για τους ολυμπιακούς αγώνες της Ατλάντα. Η παγκόσμια ομοσπονδία του αθλήματος είχε αποφασίσει ότι στους αγώνες αυτούς θα λάμβαναν μέρος οι πρώτοι οκτώ αθλητές του τελευταίου παγκόσμιου πρωταθλήματος σε κάθε κατηγορία και ένας συγκεκριμένος αριθμός αθλητών από κάθε ήπειρο (για την Ευρώπη, εννέα άνδρες και πέντε γυναίκες για κάθε μία από τις επτά υπάρχουσες αγωνιστικές κατηγορίες [3]). Για την υλοποίηση των αποφάσεων της παγκόσμιας ομοσπονδίας — για τον καθορισμό, δηλαδή, των ευρωπαίων αθλητών και αθλητριών που θα στέλνονταν στην Ατλάντα — συνήλθε η Ευρωπαϊκή Ένωση Judo (στο εξής: UEJ) στη Λευκωσία και κατέληξε στα ακόλουθα: η ευρωπαϊκή λίστα πρόκρισης στους ολυμπιακούς αγώνες θα καταρτιζόταν με βάση τις επιδόσεις που θα επιτυγχάνονταν στα σημαντικότερα meetings που θα διεξήγοντο σε ευρωπαϊκές χώρες (τα οποία ονομάζονταν meetings Α' κατηγορίας) και στο πανευρωπαϊκό πρωτάθλημα. Στα meetings αυτά (στα οποία περιλαμβάνονταν οι κρίσιμοι αγώνες της Βασιλείας, του Παρισιού και του Leonding), το δικαίωμα εγγραφής των αθλητών που θα αγωνισθούν είχαν μόνο οι εθνικές ομοσπονδίες· οι τελευταίες δεσμεύονταν να παρατάξουν μόνο 7 άνδρες και 7 γυναίκες συνολικά, και μόνο 1 ή 2 αθλητές ή αθλήτριες για κάθε κατηγορία. Για τη λίστα πρόκρισης λαμβάνονταν υπόψη οι υψηλότερες επιδόσεις κάθε αθλητή ή αθλήτριας σε τρία meetings Α' κατηγορίας και στους πανευρωπαϊκούς αγώνες. Ως εκ τούτου, κάθε αθλητής ή αθλήτρια είχε συμφέρον να συμμετάσχει στις κρίσιμες αυτές αθλητικές διοργανώσεις, ώστε να καταταγεί στην ευρωπαϊκή λίστα πρόκρισης στους 9 καλύτερους άνδρες και στις 5 καλύτερες γυναίκες για κάθε αγωνιστική κατηγορία. Ας σημειωθεί πάντως ότι το δικαίωμα συμμετοχής στους ολυμπιακούς αγώνες που ενδεχομένως θα εξασφάλιζε με βάση τις επιδόσεις του, δεν ανήκε στον ίδιο προσωπικά τον αθλητή αλλά στην εθνική ομοσπονδία της χώρας του. Με άλλα λόγια, ήταν δυνατόν ένας αθλητής να καταταγεί πρώτος στην ευρωπαϊκή λίστα πρόκρισης και να μην μετάσχει εντέλει στους αγώνες της Ατλάντα αν η ομοσπονδία στην οποία υπάγεται ανέθετε την εκπροσώπηση της χώρας σε άλλο αθλητή.

3 — Όπως και σε άλλα πολεμικά αθλήματα, οι αθλητές διακρίνονται σε κατηγορίες με βάση το βάρος τους. Η Deliège, επί παραδείγματι, αγωνιζόταν συνήθως στην κατηγορία των κάτω των 52 κιλών.

5. Για να μην απολέσει κάθε ελπίδα πρόκρισης στην Ατλάντα, η Deliège προσέφυγε, στις 26 Ιανουαρίου 1996, στο tribunal de première instance της Namur, ζητώντας τη λήψη προσωρινών μέτρων. Το αίτημά της συνίστατο αφενός στην έκδοση δικαστικού εντάλματος σε βάρος των αθλητικών ομοσπονδιών της χώρας της (γαλλόφωνη και βελγική ομοσπονδία judo, αντιστοίχως) με το οποίο οι ομοσπονδίες αυτές θα υποχρεώνονταν να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε η Deliège να εγγραφεί στο διεθνές meeting του Παρισιού και αφετέρου, στην αποστολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ως προς το κατά πόσον οι κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης Judo σε σχέση με τη συμμετοχή στα κατά τα ανωτέρω meetings Α' κατηγορίας συνάδει με τα άρθρα 59 επ., 85 και 86 της Συνθήκης.

6. Στη συνέχεια, η Deliège άσκησε αγωγή κατά των ανωτέρω ομοσπονδιών και του κ. François Pacquée, προέδρου της Βελγικής Ομοσπονδίας Judo, ενώπιον του ίδιου δικαστηρίου, με αίτημα, πρώτον τη διαπίστωση ότι το υπάρχον σύστημα επιλογής των αθλητών που πρόκειται να συμμετάσχουν σε διεθνείς αγώνες είναι παράνομο, ως αντίθετο προς την αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών και της επαγγελματικής ελευθερίας των αθλητών, δεύτερον, — αν κριθεί σκόπιμο να αποσταλεί προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων — τη ρύθμιση της κατάστασης μέχρι την απάντηση του προδικαστικού ερωτήματος και τρίτον, την καταδίκη των εναγομένων ομοσπονδιών και του προέδρου της LBJ σε καταβολή αποζημίωσης ύψους 30 εκατομμυρίων βελγικών φράγκων.

III — Τα προδικαστικά ερωτήματα

7. Ο πρόεδρος του tribunal de première instance της Namur, αποφασίζοντας στο πλαίσιο προσωρινής διαδικασίας, απέστειλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο αποτελεί και το αντικείμενο της υπόθεσης C-51/96:

«Αντιβαίνει ή όχι στη Συνθήκη της Ρώμης και, ειδικότερα, στα άρθρα 59 έως 66 καθώς και στα άρθρα 85 και 86 ένας κανονισμός ο οποίος επιβάλλει στους επαγγελματίες ή ημιεπαγγελματίες αθλητές ή στους προτιθέμενους να αποκτήσουν μία από τις ιδιότητες αυτές την υποχρέωση να λαμβάνουν άδεια ή να επιλέγονται από την οικεία εθνική ομοσπονδία προκειμένου να συμμετέχουν σε διεθνείς αγώνες και ο οποίος προβλέπει εθνικές ποσοστώσεις συμμετοχής σε παρόμοιους αγώνες;»

8. Το tribunal de première instance της Namur, αποφαινόμενο πλέον στο πλαίσιο κύριας δίκης, αφού ενετόπισε τον κίνδυνο να μην απαντηθεί ως απαράδεκτο το ερώτημα που είχε υποβληθεί στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στο πλαίσιο της υπόθεσης C-51/96, θεώρησε σκόπιμο να αναστείλει τη διαδικασία και να θέσει εκ νέου προδικαστικό ερώτημα ως ακολούθως (υπόθεση C-191/97):

«Αντιβαίνει ή όχι στη Συνθήκη της Ρώμης και ειδικότερα, στα άρθρα 59, 85 και 86 της Συνθήκης αυτής το γεγονός ότι επιβάλλεται

στους επαγγελματίες ή ημιεπαγγελματίες αθλητές ή στους προτιθέμενους να ασκήσουν επαγγελματική ή ημιεπαγγελματική δραστηριότητα η υποχρέωση να λαμβάνουν άδεια από την οικεία ομοσπονδία προκειμένου να μετέχουν σε διεθνείς αγώνες στους οποίους δεν συμμετέχουν εθνικές ομάδες;»

IV — Επί της υποθέσεως C-51/96

9. Οι αθλητικές ομοσπονδίες, οι κυβερνήσεις του Βελγίου, της Ελλάδας και της Ιταλίας καθώς και η Επιτροπή εκτιμούν ότι η απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα που τίθεται με την υπόθεση C-51/96 είναι απαράδεκτη. Υπέρ της θέσεως αυτής προβάλλονται τρία επιχειρήματα. Πρώτον, υποστηρίζεται ότι η απάντηση στο ενλόγω ερώτημα στερείται παντελώς χρησιμότητας για το δικαστή της παραπομπής. Η διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων, στο πλαίσιο των οποίων διατυπώθηκε το κρίσιμο ερώτημα, έχει περατωθεί τη στιγμή που το Δικαστήριο επιλαμβάνεται της υποθέσεως, ο δε δικαστής της παραπομπής έχει εξαντλήσει την αρμοδιότητά του. Το νομικό ζήτημα που εγείρεται με το προδικαστικό ερώτημα άπτεται της ουσίας της υποθέσεως στην οποία δεν είναι δυνατόν να υπεισέλθει ο δικαστής των ασφαλιστικών μέτρων. Επομένως, σύμφωνα με τη νομολογία Fratelli Pardini[4] το προδικαστικό ερώτημα δεν μπορεί να απαντηθεί. Δεύτερο επιχείρημα υπέρ του απαραδέκτου είναι εκείνο το οποίο αντλείται από το περιεχόμενο του τεθέντος προδικαστικού ερωτήματος. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι το ερώτημα αυτό είναι προδήλως υποθετικό και κινείται σαφώς εκτός του χώρου του κοινοτικού δικαίου, στο μέτρο που αφορά τον ερασιτεχνικό αθλητισμό. Τέλος — και αυτός είναι ο τρίτος λόγος απαραδέκτου που εγείρεται από τους ανωτέρω διαδίκους — αμφισβητείται κατά πόσον ο δικαστής της παραπομπής περιέγραψε με τρόπο ικανοποιητικό το πραγματικό και νομικό πλαίσιο εντός του οποίου τίθεται το προδικαστικό ερώτημα. Αναφέρεται ειδικότερα ότι ελλείψει πλήρους και σαφούς παράθεσης των πραγματικών και νομικών δεδομένων της εκκρεμούσας διαφοράς, το Δικαστήριο δεν μπορεί να δώσει ικανοποιητική απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα, ιδίως λόγω του ότι το ερώτημα αυτό άπτεται σύνθετων νομικών ζητημάτων όπως είναι εκείνα που αφορούν στο κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού[5].

10. Θεωρώ σκόπιμο να επιμείνω στον πρώτο από τους ανωτέρω λόγους απαραδέκτου. Από την νομολογία Fratelli Pardini[6] συνάγονται τα ακόλουθα: Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είναι αρμόδιο να απαντά σε προδικαστικά ερωτήματα που τίθενται από εθνικές δικαιοδοσίες στο πλαίσιο διαδικασίας ασφαλιστικών μέτρων, εφόσον η σχετική απάντηση είναι χρήσιμη για το παραπέμπον δικαστήριο. Αντιθέτως «το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να εκδικάζει αιτήσεις προδικαστικής απόφασης όταν η διαδικασία ενώπιον του παραπέμποντος δικαστή έχει ήδη περατωθεί κατά το χρόνο της υποβολής της αιτήσεως»[7]. Επίσης, ο εθνικός δικαστής των ασφαλιστικών μέτρων δεν μπορεί να θέσει προδικαστικό ερώτημα με το σκεπτικό ότι κατ' αυτόν τον τρόπο επικουρεί την εθνική δικαστική αρχή η οποία

4 — Απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Απριλίου 1988, υπόθεση 338/85 (Συλλογή 1988, σ. 2041).

5 — Cijnesai idiaiseqg amauoqa rsgm apouarg sgz 26gz lamotaqiot 1993, C-320/90, C-321/90 και C-322/90, Telemarsicabruzzo κ.λπ. (Συλλογή 1993, σ. I-393).

6 — Προμνησθείσα στην υποσημείωση 4.

7 — Rjewg 11 sgz pqolmgrheqraz rsgm tporgleqxrg 4 apouarexz Fratelli Pardini.

θα επιληφθεί της ουσίας της υποθέσεως. Το Δικαστήριο σαφώς διευκρίνισε ότι «όπως προκύπτει από το γράμμα και την οικονομία» του άρθρου 234 ΕΚ (πρώην άρθρο 177) «μόνο το εθνικό δικαστήριο που κρίνει ότι η ζητούμενη προδικαστική απόφαση είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του αποφάσεως μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα παραπομπής στο Δικαστήριο» [8].

11. Σύμφωνα με το βελγικό δικονομικό δίκαιο, ιδίως τα άρθρα 584 και 1039, παράγραφος 1, του βελγικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, μια διάταξη επί ασφαλιστικών μέτρων δεν επιλύει την ουσία της υποθέσεως αλλά περιορίζεται στην προσωρινή ρύθμιση μιας επείγουσας κατάστασης. Ο δικαστής των ασφαλιστικών μέτρων δεν μπορεί με την απόφασή του να υπεισέλθει σε ζητήματα τα οποία ανήκουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα του δικαστηρίου της κυρίας δίκης. Η απαγόρευση αυτή δεν αίρεται από τη νομολογία της βελγικής Cour de cassation με την οποία επιτρέπεται στο δικαστήριο των ασφαλιστικών μέτρων να εξετάζει ορισμένες νομικές πτυχές της διαφοράς [9]. Η ευχέρεια αυτή παρέχεται στο ιδιαιτέρως περιορισμένο πλαίσιο στο οποίο κινείται ο δικαστής των ασφαλιστικών μέτρων, εκείνο δηλαδή της προσωρινής ρύθμισης μιας επείγουσας καταστάσεως.

12. Ο δικαστής της παραπομπής με την επίμαχη διάταξή του, εκτός από τη θέση προδικαστικού ερωτήματος, ρύθμισε προσωρινά και τις σχέσεις μεταξύ της Deliège και των αντιδίκων αθλητικών ομοσπονδιών. Η κύρια δίκη άρχισε με τις από 26 Φεβρουαρίου και 1 Μαρτίου 1996 προσφυγές της Deliège ενώπιον του tribunal de première instance της Namur και έκτοτε το δικαστήριο αυτό είναι πλέον το μόνο αρμόδιο για την επίλυση στην ουσία της διαφοράς. Έτσι, το δικαστήριο των ασφαλιστικών μέτρων, και επί τη εκδοχή ότι θα ελάμβανε απάντηση επί του προδικαστικού ερωτήματος, δεν θα μπορούσε να επέμβει εκ νέου στις σχέσεις μεταξύ της Deliège και των αθλητικών ομοσπονδιών για να εφαρμόσει κανόνες του κοινοτικού δικαίου, διότι, η παρέμβασή του αυτή θα είχε ως αποτέλεσμα να υπεισέλθει σε ζητήματα ουσίας για τα οποία αποκλειστικά αρμόδιο είναι πλέον το δικαστήριο της κύριας διαφοράς· με άλλα λόγια, θα ενεργούσε κατά τρόπο επιζήμιο για την κύρια δίκη, ερχόμενο και σε ευθεία αντίθεση προς όσα επιτάσσουν οι εθνικές δικονομικές διατάξεις.

13. Εν συμπεράσματι, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι κατά το χρόνο που τίθεται θέμα απαντήσεως στο προδικαστικό ερώτημα της υποθέσεως C-51/96, η διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων η οποία βρίσκεται στην αφετηρία του ενλόγω προδικαστικού ερωτήματος, έχει περατωθεί, ο δε δικαστής της παραπομπής δεν μπορεί παρά να έχει εξαντλήσει την αρμοδιότητά του. Επιπλέον, σύμφωνα με όσα συνάγονται από την προμνησθείσα νομολογία Fratelli Pardini [10], το επίμαχο προδικαστικό ερώτημα δεν μπορεί να απαντηθεί ούτε χάριν επικουρίας του εθνικού δικαστηρίου της κυρίας διαφοράς. Για το λόγο αυτό εξάλλου, το δικαστήριο της κυρίας διαφοράς, αφού διαπίστωσε τον κίνδυνο απορρίψεως του κρίσιμου προδικαστικού ερωτήματος ως απαραδέκτου, διατύπωσε νέο προδικαστικό ερώτημα, αυτό στο πλαίσιο της υποθέσεως C-191/97. Ενόψει όλων των ανωτέρω, θεωρώ σκόπιμο να μην εξετασθεί στην ουσία του το ερώτημα που τίθεται με την υπόθεση C-51/96.

8 — Σκέψη 10 της προμνησθείσας στην υποσημείωση 4 αποφάσεως Fratelli Pardini.

9 — Βλ. ενδεικτικά: Cass 9.9.1982, J.T. 1982, σ. 727.

10 — Προμνησθείσα στην υποσημείωση 4.

V — Επί της υποθέσεως C-191/97

14. Οι αθλητικές ομοσπονδίες, η Ελληνική Κυβέρνηση και η Επιτροπή υποστηρίζουν με τις παρατηρήσεις τους ότι το ερώτημα που τίθεται στο πλαίσιο της υποθέσεως C-191/97 είναι απαράδεκτο διότι, πρώτον, δεν παρατίθεται με τρόπο επαρκή για την απάντηση του ενλόγω ερωτήματος το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της υποθέσεως, δεύτερον το ερώτημα αυτό δεν αφορά το κοινοτικό δίκαιο, τρίτον μια πιθανή απάντηση θα έπληττε το δικαίωμα άμυνας της Διεθνούς και της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Judo, οι οποίες, αν και εμπλέκονται άμεσα στην υπόθεση, δεν μπόρεσαν να εκθέσουν τις θέσεις τους και τέταρτον, το κρίσιμο ερώτημα έχει υποθετικό χαρακτήρα. Αμφιβολίες ως προς το παραδεκτό διατύπωσαν με τις προφορικές παρατηρήσεις τους και οι κυβερνήσεις της Ολλανδίας και της Ιταλίας.

15. Θεωρώ ότι το κρίσιμο ερώτημα δεν έχει υποθετικό χαρακτήρα ούτε αναφέρεται αναγκαστικά, όπως θα εξηγήσω στη συνέχεια [11], σε αντικείμενο το οποίο εκφεύγει του πεδίου του κοινοτικού δικαίου. Περαιτέρω, ο ισχυρισμός περί προσβολής των δικαιωμάτων άμυνας της Διεθνούς και της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Judo είναι απορριπτέος. Καταρχάς, η παρεμπίπτουσα εκτίμηση της συμβατότητας με το κοινοτικό δίκαιο μιας ρύθμισης στο πλαίσιο της απαντήσεως ενός προδικαστικού ερωτήματος δεν θίγει τα δικαιώματα του συντάκτη της ρύθμισης αυτής με τρόπο ώστε να αναγνωρίζεται σε αυτόν αυτοτελές δικαίωμα άμυνας έναντι της κρίσεως του Δικαστηρίου. Εξάλλου, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να εξετάσει την ορθότητα της διατάξεως του δικαστηρίου της παραπομπής σχετικά με τη συμμετοχή των διεθνών αυτών ομοσπονδιών στη διαδικασία της κυρίας δίκης. Εφόσον οι ομοσπονδίες αυτές δεν απέκτησαν στο πλαίσιο της εθνικής διαδικασίας την ιδιότητα του διαδίκου, δεν απέκτησαν αντίστοιχα το δικαίωμα να υποβάλλουν παρατηρήσεις ενώπιον του Δικαστηρίου. Μπορούν ωστόσο να στραφούν, χρησιμοποιώντας τα όπλα που παρέχει το εθνικό δικονομικό δίκαιο, κατά των αποφάσεων του δικαστηρίου της παραπομπής, αν κακώς έχουν αποκλεισθεί από τη σχετική διαδικασία της κύριας δίκης.

16. Απομένει προς εξέταση το ζήτημα κατά πόσον είναι γνωστό στο Δικαστήριο με τρόπο επαρκή το νομικό και πραγματικό πλαίσιο εντός του οποίου θα αναζητηθεί η ορθή απάντηση στο τεθέν προδικαστικό ερώτημα. Στο πρόβλημα αυτό θα επανέλθω κατά την εξέταση των δύο επιμέρους ζητημάτων που περιέχει το προδικαστικό ερώτημα. Το τελευταίο αναφέρεται στη συμβατότητα ορισμένων αθλητικών κανόνων που εξέδωσε η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo με το κοινοτικό δίκαιο από τη σκοπιά, πρώτον, των κοινοτικών διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας και δεύτερον, των κοινοτικών κανόνων για την προστασία του ανταγωνισμού. Η ανάλυση που ακολουθεί θίγει διαδοχικά τα δύο αυτά θεμελιώδη ζητήματα.

A — *Ως προς την εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας*

17. Δεν αμφισβητείται ότι καταρχήν, όταν μια αθλητική δραστηριότητα διενεργείται σε

11 — Βλ. κατωτέρω σημεία 20 επ.

αμιγώς επαγγελματικό πλαίσιο, διέπεται από τους κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας. Επαναλαμβάνω ενδεικτικά ότι στην υπόθεση Bosman, ένας επαγγελματίας αθλητής ο οποίος παρείχε εξαρτημένη εργασία υπήχθη στα άρθρα 48 επ. της Συνθήκης. Η συλλογιστική που ακολούθησε το Δικαστήριο στην απόφαση εκείνη μπορεί να μεταφερθεί και στις περιπτώσεις επαγγελματιών αθλητών οι οποίοι διακρίνονται σε ατομικά αθλήματα και προσομοιάζουν μάλλον με τους ελεύθερους επαγγελματίες που παρέχουν υπηρεσίες, οπότε εφαρμόζονται τα άρθρα 59 επ. της Συνθήκης.

18. Η ανωτέρω διαπίστωση δεν αρκεί όμως για να δοθεί απάντηση στο τεθέν προδικαστικό ερώτημα. Η υπό εξέταση υπόθεση πρέπει να διερευνηθεί από δύο οπτικές γωνίες, οι οποίες δεν είναι απόλυτα διακριτές μεταξύ τους. Αφενός, η αθλητική δραστηριότητα της Deliège ως judoka εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των κρίσιμων άρθρων της Συνθήκης; Με άλλα λόγια παρουσιάζει την αναγκαία οικονομική διάσταση ώστε να καλύπτεται από την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας; Αφετέρου, ακόμη και αν δοθεί καταφατική απάντηση στο πρώτο ερώτημα, η κρίσιμη αθλητική νομοθεσία της UEJ περί περιορισμού των εν δυνάμει συμμετεχόντων σε διεθνείς αγώνες είναι αντίθετη ή όχι προς τα άρθρα 59 επ. της Συνθήκης;

19. Στα ανωτέρω ερωτήματα επιχειρώ να δώσω απάντηση στα αμέσως επόμενα σημεία της ανάλυσής μου. Φρονώ, εξάλλου, ότι τα νομικά και πραγματικά στοιχεία που είναι απαραίτητα για την ικανοποιητική ενασχόληση με τα ερωτήματα αυτά είναι γνωστά στο Δικαστήριο, τα δε περί του απαραδέκτου προβαλλόμενα είναι απορριπτέα.

α) Ως προς τον οικονομικό χαρακτήρα της δραστηριότητας της Deliège

20. Σύμφωνα με τη μέχρι σήμερα νομολογία του Δικαστηρίου, «ο αθλητισμός εμπίπτει στο κοινοτικό δίκαιο εφόσον αποτελεί οικονομική δραστηριότητα κατά την έννοια του άρθρου 2 της Συνθήκης (κατέστη, μετά την τροποποίηση, το άρθρο 2 ΕΚ)» [12]. Συνεπώς, πρέπει να διευκρινισθεί κατά πόσον η ενασχόληση της Deliège με το άθλημα του judo συνιστά τέτοιας μορφής «οικονομική δραστηριότητα». Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως έχουν, καταρχήν, εφαρμογή τα άρθρα 59 επ. της Συνθήκης.

21. Το ανωτέρω ζήτημα είναι το σημαντικότερο προκειμένου να δοθεί χρήσιμη απάντηση στο υπό εξέταση προδικαστικό ερώτημα. Σε περίπτωση που η Deliège θεωρηθεί ότι ασκεί οικονομική δραστηριότητα η οποία εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο των κοινοτικών κανόνων, η διαπίστωση αυτή θα έχει ήδη ενισχύσει σημαντικά τη θέση της στην κύρια δίκη ανεξάρτητα από

12 — Βλ. αποφάσεις της 14ης Ιουλίου 1976, υπόθεση 13/76, Donà (Συλλογή τόμος 1976, σ. 1333, σκέψη 12), της 12ης Δεκεμβρίου 1974, υπόθεση 36/74, Walrave (Συλλογή τόμος 1974, σ. 1405, σκέψη 4), και της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, Bosman (Συλλογή 1995, σ. I-4921, σκέψη 73).

την τελική κρίση του Δικαστηρίου ως προς τη συμβατότητα των επίμαχων κανονισμών της UEJ με το κοινοτικό δίκαιο. Ας σημειωθεί ακόμη ότι απώτερος σκοπός της έρευνας δεν είναι να διευκρινισθεί κατά πόσον η Deliège πρέπει να χαρακτηρισθεί ως επαγγελματίας, ως ημιεπαγγελματίας ή ως προσβλέπουσα σε επαγγελματική ή ημιεπαγγελματική ενασχόληση. Ζητούμενο είναι αν η κρίσιμη δραστηριότητα έχει ή όχι «οικονομικό» χαρακτήρα.

1) Τα επιχειρήματα των διαδίκων

22. Η Deliège υποστηρίζει πως η συμμετοχή μιας judoka υψηλού επιπέδου (όπως είναι η ίδια) σε ευρωπαϊκούς αγώνες judo υψηλών προδιαγραφών συνιστά οικονομική δραστηριότητα. Η δραστηριότητα αυτή αναλύεται σε τεσσάρων ειδών υπηρεσίες. Πρώτον, εκείνες που προσφέρει η Deliège στους οργανωτές των αγώνων, στο μέτρο που οι αγώνες είναι ένα θέαμα που παρέχεται στους θεατές έναντι αμοιβής και εξασφαλίζει έσοδα από την εκχώρηση τηλεοπτικών δικαιωμάτων ή τη διαφήμιση. Δεύτερον, η ενλόγω αθλήτρια εμφανίζεται ως αποδέκτης υπηρεσιών που προσφέρουν οι οργανωτές, καθώς καλείται να καταβάλει κάποιο δικαίωμα εγγραφής για να συμμετάσχει στους αγώνες. Τρίτον, η ίδια παρέχει υπηρεσίες στους χορηγούς της, οι οποίοι εξασφαλίζουν έναντι οικονομικού ανταλλάγματος τη διαφήμισή τους μέσω της σύνδεσής τους με την ενλόγω αθλήτρια· κατά την άποψη της Deliège, το γεγονός ότι τα έσοδα από τη χορηγία (sponsoring) δεν συνιστούν ευθέως αντάλλαγμα για τις αθλητικές της επιδόσεις αλλά για διαφημιστική προβολή των χορηγών είναι άνευ σημασίας, διότι η αθλητική και η διαφημιστική διάσταση της δραστηριότητας ταυτίζονται. Τέταρτον, η Deliège ισχυρίζεται ότι παρέχει υπηρεσίες στην ομοσπονδία της και στους χορηγούς της τελευταίας, για τις οποίες αμείβεται με χρηματικά ποσά τα οποία έχουν τη μορφή οδοιπορικών, επιδοτήσεων ή βραβείων.

Στην τριμερή σχέση που συνδέει αθλητικούς παράγοντες, εξωαθλητικούς παράγοντες και αθλητές αντιστοιχεί συνεπώς, κατά την άποψη της Deliège, η παροχή ή λήψη υπηρεσιών με διαφορετικές μορφές. Πρόκειται πάντοτε για υπηρεσίες με διασυνοριακό χαρακτήρα, είτε διότι οι παρέχοντες ή οι δεχόμενοι την υπηρεσία είναι εγκατεστημένοι σε διαφορετικά κράτη μέλη [13] είτε διότι είναι απαραίτητη η μετακίνησή τους από ένα κράτος μέλος σε άλλο [14]. Πρόκειται για παροχές, κατά κανόνα, «έναντι αμοιβής», κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης, όπως αυτή έχει ερμηνευθεί νομολογιακά [15].

Η Deliège σημειώνει τέλος ότι οι απολαβές της από το judo, ιδίως εκείνες που προέρχονταν από χορηγία (sponsoring) και τα χρηματικά βοηθήματα που της κατέβαλαν οι βελγικές ομοσπονδίες judo, της επέτρεπαν να ζει αποκλειστικά από την ενασχόλησή της με το άθλημα αυτό, πριν βεβαίως συντρέξουν τα περιστατικά τα οποία δημιούργησαν την

13 — Απόφαση της 26ης Απριλίου 1988, υπόθεση 352/88, Bond van Adverteerders (Συλλογή 1988, σ. 2085).

14 — Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 1984, υπόθεση 286/82, Luisi και Carbone (Συλλογή 1984, σ. 377).

15 — Βλ. αποφάσεις της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, υπόθεση 263/86, Humbel (Συλλογή 1988, σ. 5365) και της 24ης Μαρτίου 1994, C-275/92, Schindler (Συλλογή 1994, σ. I-1039).

εκκρεμούσα ενώπιον του δικαστηρίου της κυρίας δίκης διαφορά.

23. Η LFJ, η LBJ και ο κ. Pacquée αντιτείνουν ότι το judo, τουλάχιστον όπως ασκείται στο Βέλγιο, είναι μια αμιγώς ψυχαγωγική και αθλητική δραστηριότητα χωρίς οικονομικό χαρακτήρα. Για να γινόταν δεκτό το αντίθετο, θα έπρεπε η ενασχόληση με το άθλημα αυτό να εξασφαλίζει χρηματικώς αποτιμητά ανταλλάγματα, κάτι το οποίο δεν υφίσταται εν προκειμένω. Η Deliège δεν συνδέεται με την ομοσπονδία με κάποια σχέση εργασίας ούτε λαμβάνει κάποια άλλης μορφής αμοιβή για την ενασχόλησή της με το άθλημα. Η LFJ χαρακτηρίζει τα οδοιπορικά και τις υποτροφίες ως βοήθημα για την βελτίωση των αθλητικών επιδόσεων, αντίστοιχο με εκείνο που χορηγείται σε έναν επιμελή μαθητή για την εξασφάλιση των σπουδών του. Στην παρομοίωση αυτή καταφεύγουν επίσης η LBJ και ο κ. Pacquée, οι οποίοι παραλληλίζουν τον ερασιτεχνικό αθλητισμό, στον οποίον κατατάσσουν το judo, με τη δημόσια εκπαίδευση. Παραπέμπουν έτσι στη νομολογία Humbel [16], από την οποία συνάγουν ότι δεν εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 60 της Συνθήκης δραστηριότητα που δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα αλλά σκοπεί στην ανάδειξη κοινωνικών και πολιτισμικών επιδιώξεων· τέτοιας μορφής δραστηριότητα είναι στο Βέλγιο η ενασχόληση με το άθλημα του judo.

Οι ανωτέρω διάδικοι υποστηρίζουν ακόμη ότι οι όποιες απολαβές των αθλητών από χορηγούς — οι οποίες είναι, ούτως ή άλλως, ανύπαρκτες ή περιθωριακές στο χώρο του judo — δεν συνιστούν «αμοιβή» για την αθλητική δραστηριότητα αλλά αντάλλαγμα για παροχή υπηρεσιών διαφημιστικής φύσεως. Δεν μπορούν, επομένως, να δώσουν οικονομικό χαρακτήρα σε αυτή καθεαυτή την αθλητική δραστηριότητα. Συναφώς, οι judoka δεν μπορούν να θεωρηθούν ως αποδέκτες υπηρεσιών από τους οργανωτές των αγώνων. Δεν καλούνται να πληρώσουν κάποιο οικονομικό αντάλλαγμα για τη συμμετοχή τους στις διοργανώσεις. Επιπλέον, οι αγώνες δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα· ενδέχεται να διεξάγονται χωρίς θεατές ή με ελεύθερη είσοδο.

24. Με την άποψη των βελγικών ομοσπονδιών judo τάσσονται οι κυβερνήσεις των περισσότερων κρατών που κατέθεσαν παρατηρήσεις καθώς και η Επιτροπή. Καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν υφίστανται επαρκείς ενδείξεις από τις οποίες να συνάγεται ότι η αθλητική δραστηριότητα της Deliège, με τις συνθήκες και στο πλαίσιο που ασκείται, συνιστά οικονομική δραστηριότητα κατά την έννοια του άρθρου 2 της Συνθήκης. Θεωρούν ότι δεν στοιχειοθετείται η ύπαρξη αμοιβής, δηλαδή, οικονομικού ανταλλάγματος το οποίο αποκομίζει η ενλόγω αθλήτρια από την ενασχόλησή της με το judo· δεν μπορεί συνεπώς να τύχουν εφαρμογής τα άρθρα 59 επ. της Συνθήκης. Μόνον οι κυβερνήσεις της Φινλανδίας και της Ολλανδίας

16 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 15.

υποστηρίζουν ότι η περίπτωση της Deliège δύναται υπό προϋποθέσεις να εμπέσει στο πεδίο του άρθρου 60 της Συνθήκης.

ιθυνόντων του αθλήματος συνίσταται στη διατήρηση του ερασιτεχνικού του χαρακτήρα και στον εξοβελισμό κάθε μορφής επαγγελματισμού, αυτό δεν σημαίνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, η ενασχόληση με το άθλημα του judo, θεωρούμενη από τη σκοπιά του κοινοτικού δικαίου, δεν μπορεί να χαρακτηρισθεί ως οικονομική δραστηριότητα.

2) Οι θέσεις μου επί του ανωτέρω ζητήματος

αα) Εισαγωγικές παρατηρήσεις

25. Η επίλυση των ανωτέρω λεπτών ζητημάτων απαιτεί μία νομική ανάγνωση του φαινομένου του σύγχρονου αθλητισμού, υπό την οικονομική και την κοινωνική του διάσταση. Το Δικαστήριο θα πρέπει να αναζητήσει την απάντησή του επί του συγκεκριμένου ερωτήματος σε παρθένο έδαφος, επικουρούμενο μόνο εν μέρει από την προηγούμενη νομολογία του, η οποία δεν καλύπτει παρά εμμέσως τις πτυχές της παρούσας διαφοράς.

26. Είναι σε πρώτο στάδιο απαραίτητο να διευκρινισθεί ότι η καταρχήν ερασιτεχνική οργάνωση του αθλήματος του judo, την οποία επικαλούνται οι βελγικές ομοσπονδίες judo και τα περισσότερα κράτη μέλη, δεν αρκεί από μόνη της για να εξαιρέσει την επίμαχη περίπτωση της Deliège από το πεδίο εφαρμογής των άρθρων 59 επ. της Συνθήκης. Ο οικονομικός ή μη χαρακτήρας της δραστηριότητας της ενλόγω αθλήτριας θα πρέπει να αναζητηθεί στα συγκεκριμένα στοιχεία της δραστηριότητας αυτής και όχι στις εξαγγελίες των αθλητικών ομοσπονδιών για την εικόνα του judo σήμερα. Ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι η κρατούσα βούληση των

27. Εξάλλου, δεν είναι δυνατόν να αντιταχθεί σε αυτή τη νομική προσέγγιση ότι παραβλέπει την ιδιομορφία του αθλητισμού και ότι υπεισέρχεται σε ζητήματα και επιλογές που ανήκουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα των αθλητικών ομοσπονδιών. Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, το οποίο επικαλούνται οι ομοσπονδίες για να διασφαλίσουν την ρυθμιστική τους αυτονομία, δεν μπορεί να ερμηνεύεται με τόσο απόλυτο τρόπο ώστε να παρέχει πλήρη ασυλία σε αυτές από την άποψη του κοινοτικού δικαίου, δημιουργώντας ρήγματα στην κοινοτική έννομη τάξη. Εφαρμόζοντας στην παρούσα υπόθεση το συλλογισμό τον οποίο ακολούθησε το Δικαστήριο στην απόφαση Bosman [17], θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι μπορεί μεν η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι να προστατεύεται από το κοινοτικό δίκαιο, δεν εκτείνεται όμως μέχρι του σημείου να αποκλείει την εξέταση της δραστηριότητας της Deliège από τη σκοπιά των άρθρων 59

17 — Παραθέτω τις σκέψεις 79 και 80 της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 12 απόφασης Bosman.
«Όσον αφορά τα επιχειρήματα περί ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι, πρέπει να αναγνωρισθεί ότι η αρχή αυτή, την οποία καθιερώνει το άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών και η οποία απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελεί μέρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων τα οποία, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, επιβεβαιωθείσα εξάλλου από το προοίμιο της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξεως και από το άρθρο ΣΤ, παράγραφος 2, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, προστατεύονται στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης. Πάντως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οι κανόνες που θεσπίζουν οι αθλητικές ομοσπονδίες και στους οποίους αναφέρεται το εθνικό δικαστήριο είναι αναγκαίοι για τη διασφάλιση της ασκήσεως αυτής της ελευθερίας εκ μέρους των εν λόγω ομοσπονδιών, των συλλόγων ή των παικτών ή ότι συνιστούν αναπόφευκτη συνέπεια.»

επ. της Συνθήκης, στο μέτρο που το σχετικό ζήτημα δεν άπτεται ευθέως της άσκησης της ελευθερίας αυτής. Πάντως, στο ζήτημα των ορίων της ρυθμιστικής αυτοδιάθεσης του αθλητισμού θα επανέλθω σε επόμενο σημείο της ανάλυσής μου [18].

ββ) Οι «υπηρεσίες» ως κοινοτική νομική έννοια

28. Πριν αξιολογήσω τους ισχυρισμούς των διαδίκων στην ουσία τους, πιστεύω ότι είναι χρήσιμη μια γενική αναφορά στις προϋποθέσεις υπαγωγής μιας δραστηριότητας στην κοινοτική έννοια των «υπηρεσιών». Σύμφωνα με το άρθρο 60 της Συνθήκης, «ως υπηρεσίες νοούνται οι παροχές που κατά κανόνα προσφέρονται αντί αμοιβής». Το Δικαστήριο επεξήγησε νομολογιακά την έννοια της αμοιβής.

29. Με τις αποφάσεις Humbel [19] και Wirth [20] έγινε δεκτό πως «το ουσιώδες χαρακτηριστικό της αμοιβής έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί την οικονομική αντιπαροχή της αντίστοιχης παροχής, αντιπαροχή την οποία, κατά κανόνα, προσδιορίζουν από κοινού ο παρέχων την υπηρεσία και ο αποδέκτης της» [21]. Με το σκεπτικό αυτό, κρίθηκε ότι τα μαθήματα που διδάσκονται στο πλαίσιο του εθνικού συστήματος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ή από ίδρυμα ανώτατης εκπαίδευσης το οποίο χρηματοδοτείται από τον δημόσιο προϋπολογισμό δεν μπορούν να θεωρηθούν αντιπαροχή σε δίδακτρα ή τέλη εγγραφής που ενδεχομένως καταβάλλουν οι μαθητές.

30. Πάντως, το Δικαστήριο δεν ακολουθεί μια στενή ερμηνεία της έννοιας της αμοιβής. Με την απόφαση Schindler [22], έκρινε ότι οι λαχειοφόροι αγορές εμπίπτουν στο άρθρο 60 της Συνθήκης, η δε πώληση λαχνών συνιστά, με το ακόλουθο σκεπτικό, οικονομική δραστηριότητα: «οι συνήθεις δραστηριότητες μιας λαχειοφόρου αγοράς αναλύονται στην καταβολή ενός ποσού από τον στοιχηματίζοντα, ο οποίος ελπίζει να λάβει ως αντιπαροχή ένα χρηματικό ποσό ή άλλου είδους κέρδος που αντιστοιχεί σε κερδίζοντες λαχνούς. Το τυχερό που μπορεί να χαρακτηρίζει αυτή την αντιπαροχή δεν αναιρεί την οικονομική φύση της συναλλαγής» [23].

31. Το Δικαστήριο εμφανίζεται σε ορισμένες περιπτώσεις ελαστικό και αναφορικά με τη σχέση που πρέπει να συνδέει τον παρέχοντα την υπηρεσία με τον αποδέκτη της καθώς και την αμοιβή με την παρεχόμενη υπηρεσία. Στην υπόθεση Bond van Adverteerders [24], εγείρετο το ζήτημα της εξέτασης υπό το πρίσμα του άρθρου 60 της Συνθήκης, της διασυνοριακής καλωδιακής μετάδοσης τηλεοπτικών προγραμμάτων περιεχόντων διαφημιστικά μηνύματα. Στη δραστηριότητα αυτή πρωταγωνιστούν τέσσερις κατηγορίες προσώπων. Οι εταιρίες εκμετάλλευσης τηλεοπτικών προγραμμάτων, οι εταιρίες εκμε-

18 — Βλ. κατωτέρω, σημεία 76 και 87 επ.

19 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 15.

20 — Απόφαση της 7ης Δεκεμβρίου 1993, C-109/92 (Συλλογή 1993, σ. I-6447).

21 — Σκέψη 17 της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 15 απόφασης Humbel καθώς και σκέψη 15 της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 20 απόφασης Wirth.

22 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 15.

23 — Σκέψη 33 της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 15 απόφασης Schindler.

24 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 13.

τάλλευσης καλωδιακών δικτύων, οι διαφημιστές και οι συνδρομητές των καλωδιακών δικτύων ως τελικοί αποδέκτες. Το Δικαστήριο δέχθηκε την ύπαρξη τουλάχιστον δύο χωριστών υπηρεσιών: αφενός, εκείνη που παρέχουν οι επιχειρήσεις εκμετάλλευσης καλωδιακών δικτύων στις επιχειρήσεις εκμετάλλευσης τηλεοπτικών προγραμμάτων· αφετέρου, εκείνη που προσφέρουν οι επιχειρήσεις εκμετάλλευσης τηλεοπτικών προγραμμάτων στους διαφημιστές. Αναγνώρισε ακόμη ότι «οι δύο επίδικες υπηρεσίες, εξάλλου, παρέχονται έναντι αμοιβής, κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης. Αφενός, οι επιχειρήσεις εκμεταλλεύσεως καλωδιακών δικτύων αμείβονται για την υπηρεσία που παρέχουν στους σταθμούς μέσω των τελών που καταβάλλουν οι συνδρομητές τους. Δεν έχει σημασία το ότι οι σταθμοί δεν καταβάλλουν κατά κανόνα οι ίδιοι στις επιχειρήσεις εκμεταλλεύσεως καλωδιακών δικτύων για τη μετάδοση αυτή. *Πράγματι, το άρθρο 60 της Συνθήκης δεν απαιτεί η υπηρεσία να αμείβεται από τους αποδέκτες της*[25]. Αφετέρου, οι σταθμοί αμείβονται από τους διαφημιστές για την υπηρεσία που τους παρέχουν περιλαμβάνοντας τα μηνύματά τους στο πρόγραμμά τους»[26].

32. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η απόφαση Steymann[27] του Δικαστηρίου, σχετικά με τη φύση των δραστηριοτήτων που ανέπτυσσε ένα πρόσωπο στο πλαίσιο της συμμετοχής του σε θρησκευτική κοινότητα. Κρίθηκε ότι οι εργασίες που ασκούν εντός της κοινότητας αυτής τα μέλη της, στο μέτρο που τείνουν να διασφαλίσουν την οικονομική ανεξαρτησία της, «συνιστούν ουσιώδες στοιχείο της συμμετοχής στην ενλόγω κοινότητα»[28]· επομένως, οι χορηγούμενες από την κοινότητα παροχές στα μέλη της «μπορούν να θεωρηθούν ως έμμεσο αντάλλαγμα των εργασιών τους»[29]. Η πρωτοτυπία της απόφασης έγκειται στα ακόλουθα: πρώτον, η αναγνώριση του οικονομικού χαρακτήρα της κρίσιμης δραστηριότητας δεν παρεμποδίζεται από το θρησκευτικό πλαίσιο εντός του οποίου η δραστηριότητα αυτή ασκείται· δεύτερον, η εν γένει ικανοποίηση των υλικών αναγκών των μελών της κοινότητας (τροφή, ένδυση, μικροποσά για ίδια χρήση) συνιστά αμοιβή κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης, έστω και αν δεν λαμβάνει την κλασσική μορφή χρηματικού ανταλλάγματος· τρίτον, η σχέση μεταξύ παρεχόμενης υπηρεσίας και ανταλλάγματος μπορεί να είναι έμμεση.

γγ) Ως προς τις απολαβές που φέρεται να επιτυγχάνει η Deliège μέσω του judo

33. Έρχομαι τώρα να εξετάσω τους εκατέρωθεν ισχυρισμούς των διαδίκων ως προς την ύπαρξη ή όχι οικονομικής δραστηριότητας από μέρους της Deliège, με τη μορφή της παροχής υπηρεσιών έναντι αμοιβής. Όπως αναφέρθηκε προηγούμενα, η Deliège προβάλλει την ύπαρξη τεσσάρων ειδών υπηρεσιών, κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης, οι οποίες θεωρεί ότι συνδέονται άμεσα με την αθλητική της δραστηριότητα και τη συμμετοχή της σε διεθνείς αγώνες στην Ευρώπη. Κρίνω σκόπιμο να μην εξετάσω τους ισχυρισμούς της ως προς τις υπηρεσίες που η ίδια εμφανίζεται ότι απολαμβάνει ως αποδέκτης από τους οργανωτές των αγώνων, παρά μόνο αν αποδειχθεί πως οι υπό-

25 — Η υπογράμμιση δική μου.

26 — Σκέψη 16 της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 13 απόφασης Bond van Adverteerders.

27 — Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 1988, υπόθεση 196/87 (Συλλογή 1988, σ. 6159).

28 — Pqoamaueqheqra rsgm tporgleqrg 27, apquarg Steymann (σκέψη 11).

29 — Ibidem, σκέψη 11.

λοιπες τρεις μορφές υπηρεσιών που η ίδια θεωρεί ότι παρέχει δεν καλύπτουν τις προϋποθέσεις του άρθρου 60 της Συνθήκης[30]. Πρόκειται για τις υπηρεσίες που παρουσιάζεται να προσφέρει, πρώτον, στη γαλλόφωνη και τη βελγική ομοσπονδία, δεύτερον, στους οργανωτές των αγώνων και τρίτον, στους χορηγούς της.

34. Φρονώ ότι για την ορθή κατανόηση του ζητήματος είναι κρίσιμη η προσέγγισή του, καταρχάς, από τη σκοπιά των απολαβών που φέρεται να εισέπραξε ή ότι θα μπορούσε να εισπράξει η Deliège από τη συμμετοχή της σε διεθνείς αγώνες judo. Οι απολαβές αυτές, αν υφίστανται, συνιστούν το αντάλλαγμα για συγκεκριμένες παροχές από μέρους της Deliège στο πλαίσιο των αθλητικών της δραστηριοτήτων; Αν ναι, δεν βλέπω γιατί οι σχετικές δραστηριότητες δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν «υπηρεσίες» κατά την έννοια της Συνθήκης. Περαιτέρω, δεν είναι χωρίς σημασία η εν γένει εξέταση των οικονομικών πτυχών των διεθνών αθλητικών εκδηλώσεων judo, στο πλαίσιο των οποίων αγωνίζεται ένας αθλητής judo υψηλών επιδόσεων.

35. Ενόψει των ανωτέρω, η ανάλυση που ακολουθεί χωρίζεται σε δύο ενότητες: Αφενός, επιχειρείται η νομική αξιολόγηση των χρηματικών και άλλων ενισχύσεων που η Deliège έλαβε από τις ομοσπονδίες judo στο Βέλγιο. Αφετέρου, εξετάζεται το γενικότερο ζήτημα της αθλητικής χορηγίας (sponsoring), ανεξάρτητα από το αν τα έσοδα καταλήγουν ευθέως στην Deliège, στους οργανωτές των αθλητικών εκδηλώσεων ή τις αθλητικές ομοσπονδίες judo.

i) Οι ενισχύσεις που καταβάλουν οι αθλητικές ομοσπονδίες στους αθλητές υψηλών επιδόσεων

36. Σε ό,τι αφορά τις υπηρεσίες που φέρεται να προσέφερε στη γαλλόφωνη και τη βελγική ομοσπονδία, η Deliège ισχυρίζεται ότι έλαβε ως αντάλλαγμα (ή θα μπορούσε να λάβει αν συνέχιζε απρόσκοπτα τη δραστηριότητά της) ορισμένες οικονομικές ενισχύσεις με τη μορφή υποτροφιών, οδοιπορικών ή βραβείων. Οι αντίδικοί της στην κύρια δίκη, τα περισσότερα κράτη μέλη και η Επιτροπή υποστηρίζουν ότι οι ανωτέρω ενισχύσεις δεν πρέπει να θεωρηθούν ως αμοιβή κατά την έννοια του άρθρου 60 της Συνθήκης, δεν συνιστούν δηλαδή το οικονομικό αντιστάθμισμα για την ενασχόληση της με το άθλημα του judo.

37. Ας εξετάσουμε κάθε ένα από τα προβαλλόμενα κατά των θέσεων της Deliège επιχειρήματα. Αμφισβητείται, καταρχάς, κατά πόσον είναι δυνατόν να χαρακτηρισθεί ως αμοιβή, κατά την έννοια του άρθρου 60, ένα ποσό το οποίο δεν καταβάλλεται ως αντιπαροχή, δυνάμει εργασιακής ή άλλης συμβατικής σχέσης μεταξύ της αθλήτριας και της ομοσπονδίας, ούτε καθορίζεται από κοινού από αυτά τα δύο μέρη. Δεν θα πρέπει

30 — Φρονώ ότι, με βάση τα δεδομένα της παρούσας διαφοράς όπου ζητούμενο είναι να εκτιμηθεί η νομιμότητα του συστήματος επιλογής των αθλητών που θα συμμετάσχουν στους αγώνες, προέχει να εξετασθεί κατά πόσον αυτοί παρέχουν υπηρεσίες και όχι αν οι ίδιοι είναι αποδέκτες υπηρεσιών.

να περιορισθούμε στους χρησιμοποιούμενους όρους ούτε στη στενή ερμηνευτική απόδοση της έννοιας της αμοιβής. Στις υποθέσεις Schindler [31] και Steymann [32], το Δικαστήριο κατέστησε σαφείς τις προθέσεις του για μια ουσιαστική και όχι τυπική ερμηνεία της ενλόγω νομικής έννοιας, στην οποία δύνανται να περιληφθεί η υπό κρίση περίπτωση, εφόσον βεβαίως αυτή, εξεταζόμενη ad hoc, εμφανίζει τα στοιχεία εκείνα ώστε να υπαχθεί στο πεδίο του άρθρου 60. Με άλλα λόγια, παραμένει προς εξέταση αν τα ποσά που κατέβαλλαν οι ομοσπονδίες στην Deliège συνιστούσαν *όντως* την αντιπαροχή για προσφερθείσες υπηρεσίες, ανεξαρτήτως της ονομασίας τους ή της ανυπαρξίας συμβατικής σχέσης μεταξύ της αθλήτριας και της ομοσπονδίας.

38. Στο σημείο αυτό εστιάζεται το δεύτερο επιχείρημα των αντιδίκων της Deliège, κατά κύριο λόγο των ομοσπονδιών judo που παρίστανται στην παρούσα δίκη. Όπως είδαμε, οι τελευταίες διακηρύσσουν ότι ο μηχανισμός της καταβολής ενισχύσεων σε αθλητές έχει ως αποκλειστικό σκοπό να τους βοηθήσει στη βελτίωση των επιδόσεών τους, να εξασφαλίσει δηλαδή την εξέλιξή τους ως αθλητών, με τον ίδιο τρόπο που ένα δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα χορηγεί υποτροφίες στους μαθητές που διακρίνονται για την επίδοσή τους στα μαθήματα. Η ανυπαρξία κερδοσκοπικών επιδιώξεων από μέρους των ομοσπονδιών και ο αμιγής κοινωνικός-πολιτισμικός σκοπός της χορηγούμενης ενίσχυσης συνηγορούν υπέρ της μη εφαρμογής του άρθρου 60 στην παρούσα υπόθεση, όπως ακριβώς έγινε δεκτό για τη δημόσια παιδεία στο πλαίσιο των υποθέσεων Humbel [33] και Wirth [34].

39. Από την πλευρά της, η Επιτροπή εντοπίζει ένα επιπλέον ρήγμα στη νομική κατασκευή της Deliège: παρατηρεί πως, σύμφωνα με το άρθρο 60 της Συνθήκης, μια δραστηριότητα συνιστά υπηρεσία μόνον όταν παρέχεται «*κατά κανόνα*» έναντι αμοιβής. Ακόμη λοιπόν και αν γίνει δεκτό πως σε ορισμένες στιγμές της αθλητικής της σταδιοδρομίας, η Deliège αμείφθηκε για την ενασχόλησή της με το judo, το γεγονός αυτό δεν αρκεί για να την καταστήσει υποκείμενο της ελευθερίας που κατοχυρώνουν τα άρθρα 59 επ. της Συνθήκης, στο μέτρο που η τριβή με το άθλημα αυτό δεν θεωρείται — με τα σημερινά δεδομένα και σύμφωνα με την άποψη της Επιτροπής — ότι εξασφαλίζει «κατά κανόνα» κάποια αμοιβή.

40. Τα ανωτέρω επιχειρήματα σε βάρος των θέσεων της Deliège δεν στερούνται λογικής. Στηρίζονται όμως σε μία γενίκευση, η οποία ενδέχεται να παρασύρει σε εσφαλμένα συμπεράσματα. Πράγματι, η ενασχόληση με το άθλημα του judo, στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, στερείται οικονομικού χαρακτήρα και δεν ενδιαφέρει το κοινοτικό δίκαιο. Πρόκειται για μια αμιγώς εξωοικονομική δραστηριότητα η οποία έχει οργανωθεί για να προαγάγει παιδευτικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς σκοπούς που σχετίζονται με τα ιδεώδη του αθλητισμού. Η

31 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 15.

32 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 27.

33 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 15.

34 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 20.

διαπίστωση αυτή ισχύει όμως για κάθε αθλητή ή αθλήτρια judo, ανεξάρτητα από τις συνθήκες άσκησης του αθλήματος; Φρονώ πως όχι.

41. Το γεγονός ότι ένας αθλητής, σε ένα άθλημα που θεωρείται «ερασιτεχνικό», ακριβώς λόγω των υψηλών επιδόσεών του, λαμβάνει συστηματικά ενισχύσεις διαφόρων μορφών από φορείς που είναι υπεύθυνοι για την οργάνωση του κρίσιμου αθλήματος, οι οποίες του επιτρέπουν να απασχολείται με την αθλητική του σταδιοδρομία με τρόπο και υπό συνθήκες αντίστοιχες με εκείνες ενός επαγγελματία — με άλλα λόγια, του εξασφαλίζουν τη δυνατότητα να συνδέσει τον βιοπορισμό με τη συγκεκριμένη αθλητική δραστηριότητα — συνηγορεί υπέρ της διάκρισής του από τους υπόλοιπους (αμιγώς ερασιτέχνες) αθλητές του ίδιου αγωνίσματος. Ο αθλητής αυτός ανήκει σε ειδική κατηγορία, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε κατηγορία των «μη ερασιτεχνών αθλητών υψηλών επιδόσεων». Η ειδική αυτή κατηγορία ενδέχεται να καλύπτεται από τις εγγυήσεις που αναγνωρίζει το κοινοτικό δίκαιο στους εργαζομένους ή στους παρέχοντες υπηρεσίες.

42. Στην οριοθέτηση της ανωτέρω κατηγορίας εντοπίζεται το πρώτο σημαντικό ερμηνευτικό πρόβλημα. Πώς θα διακρίνουμε τους αμιγώς ερασιτέχνες αθλητές από εκείνους που προστατεύονται από τις διατάξεις της Συνθήκης; Είναι προφανές ότι κάθε αθλητής που επιτυγχάνει υψηλές επιδόσεις ή και λαμβάνει κάποια επιχορήγηση ή ενίσχυση δεν εμπίπτει αναγκαστικά στην κατηγορία των «μη ερασιτεχνών». Στο σημείο αυτό, είναι χρήσιμος ο παραλληλισμός του αθλητισμού με τη δημόσια παιδεία, στον οποίο εξάλλου παραπέμπουν η LFJ και η LBJ. Ένας μαθητής ή σπουδαστής που έχει υψηλές επιδόσεις στο σχολείο ή στο πανεπιστήμιο και λαμβάνει υποτροφίες ή άλλου είδους ενισχύσεις χάρη στους βαθμούς του, δεν μπορεί να χαρακτηρισθεί ως παρέχων υπηρεσίες έναντι αμοιβής. Αντιθέτως, ένας επιστήμων, μετά την απόκτηση διδακτορικού διπλώματος, ο οποίος εισπράττει ορισμένα ποσά από πανεπιστημιακό ίδρυμα ή άλλο δημόσιο φορέα, ανεξαρτήτως της ονομασίας τους (υποτροφίες, βραβεία, κ.λπ.), τα οποία του χορηγούνται για να συνεχίσει να απασχολείται σε μόνιμη βάση ως ερευνητής στα εργαστήρια του πανεπιστημίου για την εκπόνηση μεταδιδακτορικής εργασίας, ανεξαρτήτως του χαρακτηρισμού του ή όχι ως μεταδιδακτορικού φοιτητή, προσομοιάζει μάλλον με εργαζόμενο στο ερευνητικό τμήμα μιας επιχείρησης παρά με εκπαιδευόμενο. Σε παρόμοια ενδιάμεση νομική κατάσταση νομίζω ότι θα πρέπει να κατατάξουμε και τους «μη ερασιτέχνες» πρωταθλητές.

43. Τα κριτήρια για την οριοθέτηση της επίμαχης κατηγορίας μπορεί να έχουν αντικειμενικό ή υποκειμενικό χαρακτήρα. Εκκινώ από τα πρώτα, τα οποία είναι και ασφαλέστερα. Ένας αθλητής είναι «μη ερασιτέχνης» και υπάγεται στο καθεστώς των άρθρων 59 επ. της Συνθήκης όταν η ενασχόλησή του με το άθλημα, θεωρούμενη αντικειμενικά, προσομοιάζει στην περίπτωσή του με επάγγελμα, συνίσταται δηλαδή στη συστηματική επιδίωξη του βιοπορισμού. Αυτό θα κριθεί κατά κύριο λόγο με βάση τις αντικειμενικές συνθήκες απασχόλησης που απαιτούνται για την εξασφάλιση των οικονομικών ενισχύσεων από μέρους της ομοσπονδίας ή άλλου φορέα: καθημερινές προπονήσεις, άλλου είδους υποχρεώσεις που απαιτούν αποκλειστική αφιέρωση στο άθλημα, μεγάλη επένδυση σε χρόνο και προ-

σπάθεια, υψηλές επιδόσεις και τίτλοι[35]. Επιπλέον, για να θεωρηθεί ένας αθλητής ως «μη ερασιτέχνης» θα πρέπει να τελεί υπό τις ανωτέρω περιγραφείσες συνθήκες απασχόλησης για ορισμένο χρονικό διάστημα, δηλαδή η δραστηριότητά του αυτή να παρουσιάζει μια κάποια συνέχεια[36]. Τέλος, δεν είναι αδιάφορο το ύψος της λαμβανόμενης ενίσχυσης: οδοιπορικά ή και παροχές σε είδος που υπερβαίνουν ένα μέσο μισθό συνιστούν μάλλον αμοιβή παρά βοήθημα που χορηγείται για καθαρά αγωνιστικούς λόγους[37].

44. Τα υποκειμενικά κριτήρια αξιολόγησης της δραστηριότητας του αθλητή. Καταρχάς, υπάρχει η επιθυμία του ιδίου να μετατρέψει την αθλητική του δραστηριότητα σε πηγή εσόδων. Το κριτήριο αυτό δεν είναι ασφαλές και δεν νομίζω ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, ειδικά όταν αναζητείται η φύση των ενισχύσεων που καταβάλλει μια ομοσπονδία ερασιτεχνικού αγωνίσματος σε αθλητή. Περαιτέρω, μπορεί να χρησιμοποιηθεί το κριτήριο του σκοπού για τον οποίο χορηγούνται οι ενισχύσεις. Οι ομοσπονδίες ισχυρίζονται ότι οι υποτροφίες, τα βραβεία και οι κάθε είδους παροχές αποσκοπούν στην αγωνιστική εξέλιξη ενός αθλητή και δεν συνιστούν αντάλλαγμα για τις επιδόσεις του. Φρονώ όμως πως το κριτήριο του επιδιωκόμενου σκοπού, εν γένει, δεν αρκεί για να κλονίσει τα πορίσματα που συνάγονται από την εφαρμογή των ανωτέρω αντικειμενικών κριτηρίων· ούτε άλλωστε τα κλονίζει, μάλλον τα επιβεβαιώνει. Είμαι της γνώμης ότι σκοπός της ενίσχυσης της ειδικής κατηγορίας των «μη ερασιτεχνών» πρωταθλητών δεν είναι κατά κύριο λόγο η αγωνιστική βελτίωσή τους, τα δε περί του αντιθέτου προβαλλόμενα ελέγχονται ως αναληθή. Στο τελευταίο σημείο κρίνω σκόπιμο να επιμείνω.

45. Λόγω, βεβαίως, της πολυμορφίας των χορηγούμενων ενισχύσεων, δεν είναι πάντοτε δυνατός ο προσδιορισμός του αληθούς τους σκοπού[38]. Ωστόσο, νομίζω πως η συστηματική ενίσχυση των πρωταθλητών από τις ομοσπονδίες τους συχνά εξέρχεται του πλαισίου της αθλητικής τους τελειοποίησης. Ο αθλητής υψηλών επιδόσεων παρέχει μία σημαντική υπηρεσία στους φορείς του αθλήματος. Με τις επιτυχίες του αποτελεί το «είδωλο» για νέους αθλητές που θέλει να προσελκύσει η ομοσπονδία, τον πόλο έλξης για τους χορηγούς της ομοσπονδίας, ή ένα επιπλέον επιχείρημα για τους αθλητικούς

35 — Δεν είναι εξάλλου χωρίς σημασία ότι οι προϋποθέσεις υπαγωγής σε καθεστώς συστηματικής οικονομικής ενίσχυσης τίθενται από τις ίδιες τις ομοσπονδίες με τρόπο γενικό και αφηρημένο. Προβλέπεται για παράδειγμα ότι όσοι αθλητές έχουν να επιδείξουν ορισμένες αγωνιστικές επιτυχίες και συμμετέχουν σε συγκεκριμένο κύκλο προπονήσεων λαμβάνουν περιοδικά οικονομική ενίσχυση ή αμείβονται με κατ' αποκοπήν βραβεία.

36 — Στο σημείο αυτό τίθεται ένα ακανθώδες ζήτημα. Η ενασχόληση με τον αθλητισμό θα πρέπει να γίνεται με επιτυχία για να εμφανίζει και οικονομικό ενδιαφέρον; Με άλλα λόγια, μόνο οι επιτυχημένοι αθλητές προστατεύονται από το κοινοτικό δίκαιο; Η απάντηση δεν είναι αυτονόητη. Πιστεύω πως ορισμένες υψηλές επιδόσεις — στοιχείο που δεν εναπόκειται στο νομικό να το κρίνει — είναι απαραίτητες, χωρίς τις οποίες είναι αντικειμενικά πασιφανές ότι ο ενδιαφερόμενος αθλητής δεν μπορεί να απολαύει των ενισχύσεων που έχει προβλέψει η ομοσπονδία για τους πρωταθλητές. Περαιτέρω όμως δεν νομίζω ότι πρέπει να διακριθεί η μεταχείριση των «μη ερασιτεχνών αθλητών υψηλών επιδόσεων» που έχουν επιτύχει την ενίσχυση τους από την ομοσπονδία από εκείνη των αθλητών οι οποίοι, λόγω των συνθηκών ενασχόλησής τους με το άθλημα και των επιδόσεών τους, μπορούν βάσιμα να προσβλέπουν στις ενισχύσεις αυτές.

37 — Προσοχή όμως: αν το μεγάλο ύψος της λαμβανομένης ενισχύσεως είναι ενδεικτικό του οικονομικού χαρακτήρα της αθλητικής δραστηριότητας, αυτό δεν σημαίνει ότι αθλητές με πενιχρές απολαβές αυτής της μορφής δεν ασκούν οικονομική δραστηριότητα μόνο εκ του ότι τα έσοδά τους είναι χαμηλά. Πρωταρχικό κριτήριο παραμένει εκείνο των συνθηκών υπό τις οποίες ασκείται η κρίσιμη αθλητική δραστηριότητα.

38 — Πάντως, τα λεγόμενα «πριμ» που δίνονται σε πρωταθλητές ερασιτεχνικών αθλημάτων μετά από μια μεγάλη επιτυχία (π.χ., απόκτηση ολυμπιακού μεταλλίου) συνιστούν σαφώς αντάλλαγμα για την επίδοση παρά ενίσχυση για την αγωνιστική βελτίωση.

φορείς ώστε να ζητήσουν μεγαλύτερο μερίδιο επιχορηγήσεων από τον κρατικό προϋπολογισμό. Οι υψηλές αθλητικές επιδόσεις είναι σήμερα αποτιμητές σε χρήμα, στο μέτρο που το χρήμα είναι παρόν σε κάθε πτυχή του αθλητισμού, ιδίως μέσω της τηλεόρασης και των χορηγών. Από τη στιγμή που οι αθλητικές ομοσπονδίες δεν βρίσκονται εκτός του οικονομικού αυτού παιχνιδιού το οποίο θα αναλύσω στην αμέσως επόμενη ενότητα [39], εξαρτούν δε πολλά οικονομικής φύσεως συμφέροντα από τις επιδόσεις των αθλητών τους, οι επιδόσεις αυτές θα πρέπει σε ορισμένες περιπτώσεις να θεωρηθούν υπηρεσίες οι οποίες παρέχονται «κατά κανόνα» [40] με αντάλλαγμα τη συστηματική οικονομική ενίσχυση του αθλητή από την ομοσπονδία.

46. Εν κατακλείδι, μέσα από την εφαρμογή αντικειμενικών και (επικουρικά) τελεολογικών κριτηρίων καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, μία ομάδα αθλητών τους οποίους αποκαλέσαμε «μη ερασιτέχνες», παρέχει υπηρεσίες στους οργανωτικούς φορείς ενός αθλήματος που θέλει να ονομάζεται «ερασιτεχνικό», λαμβάνει δε ως αντάλλαγμα, συστηματική οικονομική ή υλική ενίσχυση διαφόρων μορφών. Οι αθλητές αυτοί επιτελούν οικονομική δραστηριότητα που εμπίπτει στο ρυθμιστικό πεδίο του κοινοτικού δικαίου.

47. Παραμένει προς διευκρίνιση κατά πόσον η Deliège ανήκει στην κατά τα ανωτέρω κατηγορία των «μη ερασιτεχνών αθλητών υψηλών επιδόσεων». Το ερώτημα αυτό εμπίπτει στη αρμοδιότητα του εθνικού δικαστή, ο οποίος φαίνεται να δίνει καταρχήν θετική απάντηση. Υπέρ της απαντήσεως αυτής συνηγορούν εξάλλου ορισμένα στοιχεία που προσεκόμισε η Deliège ενώπιον του Δικαστηρίου, από τα οποία συνάγεται πως μέχρι τον παραγκωνισμό της από τη Βελγική Ομοσπονδία Judo, η αθλήτρια αυτή είχε εισπράξει ορισμένα ποσά ως ενίσχυση της προετοιμασίας της για τους ολυμπιακούς αγώνες [41], μέρος των οποίων μάλιστα υπόκειτο σε φόρο. Από άλλα στοιχεία που κατέστησαν γνωστά στο Δικαστήριο και δεν αμφισβητούνται, προκύπτει ακόμη ότι οι πρωταθλητές judo [42] στο Βέλγιο εισπράττουν σε μηνιαία βάση από την ομοσπονδία ένα συγκεκριμένο ποσό [43] ως βοήθημα· επίσης, σε περίπτωση απόκτησης ολυμπιακού μεταλλίου, τους απονέμεται υψηλό χρηματικό βραβείο [44]. Ενόψει λοιπόν των εσόδων που η Deliège ελάμβανε ή θα μπορούσε να λάβει χάρη στις επιδόσεις της στο άθλημα του judo και στη συστηματική ενασχόλησή της με το άθλημα αυτό [45], νομίζω πως πρέπει να γίνει δεκτό ότι η αθλήτρια αυτή, ως εκ της ενασχολήσεώς της με το ενλόγω άθλημα, ασκεί οικονομική δραστηριότητα κατά την έννοια

39 — Ο αμιγής ερασιτεχνισμός δεν έχει ανάγκη από πρωταθλητές ούτε από την ειδική ενίσχυση των τελευταίων. Οι ομοσπονδίες είναι εκείνες που θέτουν μηχανισμούς ενίσχυσης των καλύτερων αθλητών και καθορίζουν τους όρους ενασχόλησης των τελευταίων με το άθλημα. Μέσα από τους μηχανισμούς αυτούς εξωθούν τους πρωταθλητές να αντιμετωπίζουν την αθλητική τους σταδιοδρομία ως μέσο βιοπορισμού.

40 — Για να απαντήσω στο σχετικό επιχείρημα της Επιτροπής, αν το judo δεν αποφέρει «κατά κανόνα» αμοιβές, αυτό δεν σημαίνει ότι μερικοί αθλητές judo δεν αμείβονται «κατά κανόνα» για τις επιδόσεις τους και τη δραστηριότητά τους. Γενικότερα, νομίζω ότι σήμερα πλέον, κάθε αθλητής ολυμπιακών επιδόσεων, σε οποιοδήποτε άθλημα, ασχολείται με το αγώνισμά του «κατά κανόνα» έναντι αμοιβής ή προσδοκώντας αμοιβές.

41 — 250 000 βελγικά φράγκα για το 1993 και 200 000 βελγικά φράγκα για το 1994.

42 — Αυτοί που μπορούν να υπαχθούν στην κατηγορία των «μη ερασιτεχνών αθλητών υψηλών επιδόσεων».

43 — Περίπου 30 000 βελγικά φράγκα.

44 — 1 000 000 βελγικά φράγκα για το χρυσό μετάλλιο, 600 000 για το αργυρό και 400 000 για το χάλκινο μετάλλιο.

45 — Από τα στοιχεία του φακέλου προκύπτει ότι η εξασφάλιση οικονομικών ενισχύσεων από την ομοσπονδία judo συνεπάγεται σημαντικές υποχρεώσεις και δεσμεύσεις των αθλητών που τις λαμβάνουν. Η απουσία από ορισμένες προπονήσεις αρκεί για να απολέσει ένας αθλητής τα ενλόγω προνόμια.

της Συνθήκης. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται τέλος από την ανάλυση που ακολουθεί.

ii) Η σχέση του αθλητισμού με την οικονομική ζωή

48. Περαιτέρω, η Deliège ισχυρίζεται ότι παρέχει υπηρεσίες αφενός στους προσωπικούς της χορηγούς (σπόνσορες)[46] και αφετέρου στους οργανωτές ορισμένων αγώνων judo, ιδίως των διεθνών meetings Α' κατηγορίας. Στην ανωτέρω προσέγγιση της Deliège, οι αθλητικές ομοσπονδίες (εν μέρει), η Επιτροπή και τα περισσότερα κράτη μέλη αντιτάσσουν τα ακόλουθα: πρώτον τα έσοδα και οι άλλες απολαβές της Deliège από τους προσωπικούς της χορηγούς συνιστούν αμοιβές για υπηρεσία διαφημιστικής φύσεως η οποία διακρίνεται σαφώς από τις αθλητικές της επιδόσεις· δεύτερον, δεν τίθεται θέμα παροχής υπηρεσιών στους οργανωτές αγώνων judo, από τη στιγμή που οι συμμετέχοντες στους αγώνες αυτούς αθλητές δεν εισπράττουν κανενός είδους αμοιβή από τους οργανωτές.

49. Φρονώ ότι για να δοθεί ορθή απάντηση στο ερώτημα κατά πόσον η αθλητική δραστηριότητα της Deliège συνιστά ταυτοχρόνως και οικονομική δραστηριότητα λόγω των υπηρεσιών που αυτή φέρεται να προσφέρει στους προσωπικούς της χορηγούς και στους οργανωτές των αγώνων, είναι απαραίτητο να επιχειρηθεί μια γενικότερη ανάλυση των σχέσεων του αθλητισμού με την οικονομική ζωή. Από τον τρόπο και την ένταση που η επιχειρηματική δράση συνδέεται με τον κόσμο του αθλητισμού αντλούνται χρήσιμα συμπεράσματα για την επίλυση της παρούσας διαφοράς. Μπορεί μάλιστα να επιχειρηθεί εκ των προτέρων η διατύπωση του ακόλουθου θεμελιώδους κανόνα: όσο στενότερη είναι η σχέση αθλητικής και οικονομικής δραστηριότητας τόσο πληρέστερη θα είναι η υπαγωγή της αθλητικής δραστηριότητας στους κανόνες του κοινοτικού δικαίου περί ελεύθερης κυκλοφορίας.

50. Δύο προκαταρκτικές παρατηρήσεις πριν συνεχίσω. Πρώτον, ζητούμενο της έρευνας δεν είναι κατά πόσον ορισμένες δραστηριότητες που έχουν σχέση με τον αθλητισμό εμφανίζουν επίσης οικονομικό ενδιαφέρον. Τούτο είναι αυτονόητο για δραστηριότητες όπως επί παραδείγματι η κατασκευή αθλητικών χώρων ή η εμπορία αθλητικών ειδών. Σκοπός όμως της παρούσας έρευνας είναι να εξακριβωθεί αν αυτή καθαυτή η αθλητική δραστηριότητα, δηλαδή το αθλητικό γεγονός και η αθλητική επίδοση, δεν ενδιαφέρουν μόνο την ευγενή άμιλλα και τα άλλα ιδανικά του αθλητισμού αλλά έχουν και οικονομική διάσταση. Δεύτερον, είναι νομίζω καίριο να διευκρινισθεί ότι για να τίθεται θέμα υπαγωγής μιας αθλητικής δραστηριότητας στους κοινοτικούς κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας, η οικονομική διάσταση της δραστηριότητας αυτής πρέπει να μην είναι απλώς περιθωριακή. Με άλλα λόγια, η πλευρά εκείνη των αθλητικών δρώμενων η οποία εμφανίζει οικονομικό ενδιαφέρον θα πρέπει να είναι σημαντική, να αυτονομείται δηλαδή από το αμιγώς αθλητικό πλαίσιο και να μην μπορεί να αγνοηθεί. Αυτό συμβαίνει ιδίως όταν η οικονομική αυτή συνιστώσα της

46 — Η Deliège έχει προσκομίσει ενώπιον του Δικαστηρίου μια σύμβαση χορηγίας (sponsoring) με βελγική τράπεζα· αναφέρει επίσης ότι αντίστοιχη σύμβαση χορηγίας υπήρχε και με γνωστή αυτοκινητοβιομηχανία η οποία της είχε εκχωρήσει τη χρήση αυτοκινήτου με αντάλλαγμα την παροχή διαφημιστικών υπηρεσιών.

αθλητικής δραστηριότητας επηρεάζει το αθλητικό γεγονός στην ουσία του, με την έννοια ότι χωρίς αυτήν το αθλητικό γεγονός θα άλλαζε δραματικά μορφή ή και δεν θα μπορούσε να λάβει χώρα.

51. Ενόψει των ανωτέρω, έρχομαι να εξετάσω τη σημασία που έχει για την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περί ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών το γεγονός ότι ένας αθλητής, όπως η Deliège, έχει ατομικώς συνάψει συμβάσεις χορηγίας με ορισμένους επιχειρηματίες. Νομίζω, καταρχάς, πως δεν είναι ορθό να διακρίνουμε εντελώς την αθλητική επίδοση και δράση του ενλόγω αθλητή από τη διαφημιστικής φύσεως υπηρεσία που ο ίδιος παρέχει στους χορηγούς του. Η αγωνιστική επίδοση και η διαφημιστική υπηρεσία είναι, τις περισσότερες φορές, στενά συνδεδεμένες, συνιστούν δύο εκφάνσεις της ίδιας δραστηριότητας. Βεβαίως, η χορηγία (sponsoring), ως μια μορφή διαφήμισης, ακολουθεί τους δικούς της κανόνες, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τους αποκλειστικά τις αγωνιστικές επιδόσεις των αθλητών. Η εξωτερική εμφάνιση, οι ιδιαιτερότητες ή και οι ιδιορυθμίες ενός αθλητή είναι στοιχεία που λαμβάνονται υπόψη. Δεν αποκλείεται, επομένως, για λόγους διαφημιστικής πολιτικής, να μη επιλεγεί το πρόσωπο του πρωταθλητή για να ταυτισθεί με το διαφημιζόμενο προϊόν ή την προβαλλόμενη επιχείρηση, αλλά το πρόσωπο ενός άλλου αθλητή. Ανεξάρτητα όμως από παρόμοιες εξαιρετικές περιπτώσεις, είναι βέβαιο ότι η διαφήμιση μέσω του sponsoring προϋποθέτει αθλητές υψηλών επιδόσεων, γνωστούς στο ευρύ κοινό, λόγω ακριβώς της συμμετοχής τους σε σημαντικά αθλητικά γεγονότα. Από την άποψη αυτή, οι αθλητικές επιδόσεις είναι, καταρχήν, ανάλογες των διαφημιστικών υπηρεσιών που ένας αθλητής μπορεί να προσφέρει. Η τύχη της αθλητικής του σταδιοδρομίας βρίσκεται σε συνάρτηση με το μέλλον του ως «διαφημιστικού ειδώλου».

52. Αρκούν όμως οι ανωτέρω παρατηρήσεις και το γεγονός ότι ένας αθλητής διαθέτει προσωπικούς χορηγούς για να καταστήσουν αυτομάτως την ενασχόλησή του με τον αθλητισμό οικονομική δραστηριότητα; Νομίζω πως όχι. Οι οικονομικές προσδοκίες των αθλητών και το ενδιαφέρον των επιχειρηματιών για τις επιδόσεις τους δεν καθορίζουν την ουσία του αθλητισμού. Αν τα υπόλοιπα στοιχεία που συνθέτουν τα αθλητικά δρώμενα (ιδίως η αθλητική νομοθεσία που τα διέπουν και η οργάνωση των αγώνων) βρίσκονται εντελώς εκτός από το οικονομικό παιχνίδι, δεν θα ήταν οι αθλητές και οι χορηγοί τους εκείνοι που θα άλλαζαν το πρόσωπο του αθλητισμού, με την έννοια ότι θα μπορούσαν αυτοδυνάμως να αλλοιώσουν την μη οικονομική φύση του αθλητικού γεγονότος. Για παράδειγμα, ήταν παλαιότερα απαγορευμένος ο προσπορισμός οικονομικού οφέλους μέσω της ενασχόλησης με ορισμένα αθλήματα· όσοι αθλητές επέλεγαν το αντίθετο αποβάλλονταν από τα σημαντικότερα αθλητικά γεγονότα, ιδιως δε από τους ολυμπιακούς αγώνες[47]. Υπό το καθεστώς εκείνο, την εποχή που πραγματικά εφαρμοζόταν, δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η συμμετοχή ενός αθλητή στους ολυμπιακούς αγώνες συνδέεται με την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας.

47 — Αντίστοιχα παραδείγματα μπορεί να βρει κανείς, από τα διδάγματα της κοινής πείρας, στην παλαιότερη διάκριση μεταξύ ερασιτεχνικού και επαγγελματικού ποδοσφαίρου καθώς και στο χώρο του μποξ.

53. Όμως, η ύπαρξη προσωπικών χορηγών, όπως στην περίπτωση της Deliège, είναι ένα στοιχείο όχι αμελητέο· ιδίως αν άλλα αντικειμενικά στοιχεία συνηγορούν υπέρ του ότι η ενασχόληση με το συγκεκριμένο άθλημα και υπό ορισμένες συνθήκες παρουσιάζει γενικότερο οικονομικό ενδιαφέρον.

54. Με την σκέψη αυτή προχωρώ στην αντιμετώπιση ενός ζητήματος το οποίο είναι, κατά τη γνώμη μου, κεφαλαιώδες για τον ακριβή προσδιορισμό της οικονομικής διάστασης μιας αθλητικής δραστηριότητας. Δεν εξετάζω πλέον την ατομική συμπεριφορά και τις υποκειμενικές προθέσεις του αθλητή αλλά αυτό καθαυτό το αθλητικό γεγονός με την αντικειμενική του μορφή, δηλαδή, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του αθλητικού αγώνα. Εξάλλου, μέσα από τους αγώνες και μόνο επέρχεται η καταξίωση των αθλητών· οι ατομικές επιδόσεις των τελευταίων στερούνται μεγάλο μέρος από τη σημασία τους αν δεν συνοδεύονται από επιτυχίες σε συγκεκριμένους αγώνες στους οποίους οι αθλητές αυτοί συναγωνίζονται τους αντιπάλους τους. Τίθεται επομένως το ερώτημα αν τα αθλητικά δρώμενα — σε ό,τι αφορά την παρούσα υπόθεση, οι διεθνείς αγώνες judo Α' κατηγορίας — παρουσιάζουν οικονομικό ενδιαφέρον. Αν το αθλητικό γεγονός δεν έχει μόνο αμιγώς αθλητική σημασία, με την έννοια ότι δεν συνιστά απλώς το πεδίο συναγωνισμού και επιβράβευσης των καλύτερων αθλητών, αλλά έχει επιπλέον και αυτόνομο οικονομικό ενδιαφέρον, τότε θα πρέπει να γίνει δεκτό πως αυτή η οικονομική διάσταση του αθλητικού γεγονότος είναι τόσο σημαντική ώστε το τελευταίο συνιστά από μόνο του οικονομική δραστηριότητα κατά την έννοια του άρθρου 2 της Συνθήκης. Σε τι μπορεί να συνίσταται όμως η οικονομική αυτή διάσταση; Καταρχάς, στο γεγονός ότι η αθλητική εκδήλωση μπορεί να προσφέρεται ως θέαμα που παρέχεται έναντι πληρωμής στους θεατές· επιπλέον, ενδέχεται να αποτελεί τηλεοπτικό προϊόν το οποίο αποφέρει σημαντικά έσοδα σε εκείνον που διαθέτει τα τηλεοπτικά δικαιώματα ή τέλος — αν όχι, κυρίως — μέσο διαφημιστικής προβολής, δηλαδή τρόπο παροχής διαφημιστικών υπηρεσιών. Τα στοιχεία αυτά πρέπει να εκτιμώνται κάθε φορά που εξετάζεται κατά πόσο ένα αθλητικό γεγονός συνιστά οικονομική δραστηριότητα.

55. Από τα διδάγματα της κοινής πείρας συνάγεται πως η πορεία των πραγμάτων οδηγεί στην σταδιακή ανάδειξη της οικονομικής διάστασης των αθλητικών εκδηλώσεων. Όσο πιο σημαντικό είναι για τον κόσμο του αθλητισμού ένα αθλητικό γεγονός τόσο πλέον ενδιαφέρουσα εμφανίζεται και η οικονομική του διάσταση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ανωτέρω διαπίστωσης είναι οι ολυμπιακοί αγώνες, με τη μορφή που έχουν λάβει τα τελευταία έτη. Πέρα από ύψιστη εκδήλωση στο χώρο του αθλητισμού, οι αγώνες αυτοί έχουν μετατραπεί σε κορυφαίο τηλεοπτικό θέαμα και κύριο μέσο διαφημιστικής προβολής με διάφορες μορφές· ως εκ τούτου οι αγώνες αποτελούν

βασική πηγή εσόδων για τους διοργανωτές τους[48]. Εξάλλου, για να επανέλθω σε μια σκέψη που διατύπωσα ανωτέρω, ενδεικτικό της σημασίας της οικονομικής διάστασης μιας αθλητικής δραστηριότητας είναι και το πόσο καταλήγει να επηρεάζει την αμιγώς αθλητική πλευρά της δραστηριότητας αυτής. Χρησιμοποιώντας και πάλι το παράδειγμα των ολυμπιακών αγώνων, δεν είναι τυχαίο ότι στους αγώνες αυτούς γίνονται πλέον δεκτοί και επαγγελματίες αθλητές[49], με σκοπό την προσέλκυση του ενδιαφέροντος του κοινού, ή προστίθενται νέα αθλήματα τα οποία δεν έχουν σχέση με την ολυμπιακή ιστορία για τον ίδιο ακριβώς λόγο.

56. Επιστρέφοντας στο πλαίσιο που μας ενδιαφέρει πρωτίστως (τους αγώνες judo και ειδικότερα τα διεθνή meetings judo Α' κατηγορίας), είμαι της γνώμης ότι υπάρχουν στοιχεία από τα οποία συνάγεται πως πέρα από αμιγώς αθλητική εκδήλωση, τα meetings αυτά, ή τουλάχιστον ορισμένα από αυτά, αποτελούν τηλεοπτικό θέαμα και διαφημιστικό προϊόν, στο μέτρο που μεγάλο μέρος του προϋπολογισμού για τη διοργάνωσή τους προέρχεται από χορηγούς ή τηλεοπτικά δικαιώματα[50]. Η Επιτροπή αμφισβητεί με τις παρατηρήσεις της την σημασία της ανωτέρω διαπίστωσης και υποστηρίζει ότι με βάση τα δεδομένα της κοινής πείρας, η οικονομική αξία των αγώνων judo δεν είναι τόσο σημαντική και θα μπορούσε να τεθεί στο περιθώριο. Η άποψη αυτή είναι όντως υποστηρίξιμη. Πράγματι, η αντιμετώπιση του αθλητικού γεγονότος ως οικονομικού προϊόντος, σύμφωνα με την κατά τα ανωτέρω περιγραφή, ταιριάζει περισσότερο σε άλλα αθλήματα όπως είναι το τέννις ή ο στίβος και σε άλλες αθλητικές εκδηλώσεις παρά για τα meetings judo Α' κατηγορίας. Η τελική κρίση ανήκει στο δικαστή της κυρίας δίκης ο οποίος είναι αρμόδιος να διενεργήσει τη σχετική έρευνα. Πάντως, από την πλευρά μου, δεν θα αντιμετώπιζα το ζήτημα της αναγνωρίσεως οικονομικού χαρακτήρα σε ορισμένες αθλητικές εκδηλώσεις στο χώρο του judo με τρόπο τόσο στενό όπως η Επιτροπή. Θεωρώ μάλιστα ότι στην περίπτωση της Deliège, ο οικονομικός χαρακτήρας της δραστηριότητας προκύπτει από ένα συνδυασμό διαφορετικών στοιχείων. Η αθλήτρια διαθέτει προσωπικούς χορηγούς και επιθυμεί να συμμετάσχει σε αγώνες οι οποίοι, πέρα από αθλητικές εκδηλώσεις, είναι θέαμα, προϊόν ή υπηρεσία με κάποιο οικονομικό ενδιαφέρον.

48 — Για το λόγο αυτό εξάλλου, παρατηρείται ισχυρός ανταγωνισμός των πόλεων που επιθυμούν να αναλάβουν τη διοργάνωση των ολυμπιακών αγώνων.
Πάντως, η αλλοίωση του αθλητικού ιδεώδους, με την παρεμβολή οικονομικών συμφερόντων στο χώρο του αθλητισμού, δεν είναι μόνο σημείο της εποχής μας. Ήδη κατά την αρχαιότητα, μετά τον 1ο π.χ. αιώνα, οι ολυμπιακοί αγώνες είχαν χάσει μεγάλο μέρος από την αίγλη τους· λαμβάνουν μέρος σ' αυτούς όλο και συχνότερα επαγγελματίες αθλητές, ενώ το ενδιαφέρον του κοινού στρέφεται από τον κλασικό αθλητισμό στους ιππικούς αγώνες, όπου οι οικονομικά ισχυρότεροι είχαν το προβάδισμα, δαπανώντες μεγάλα ποσά για τη συντήρηση των σταύλων τους.
Ωστόσο, ο επαγγελματικός αθλητισμός δεν είναι αναγκαστικά φαινόμενο παρακμής. Ακόμη και κατά την κλασική αρχαιότητα, όταν οι ολυμπιακοί αγώνες φτάνουν στο απόγειο της ακμής τους, πολλοί από τους αθλητές που συμμετέχουν είναι στην πραγματικότητα επαγγελματίες με κύριο χορηγό την πόλη που εκπροσωπούν. Εκτός από τον κότινο (στεφάνι από κλαδί αγριελιάς) με τον οποίο στεφανώνοταν στην Ολυμπία, ο αθλητής αποκόμιζε και συγκεκριμένες υλικές απολαυές· έτσι, απιξόταν στο Πρυτανείο (il était nourri aux frais du trésor public), απαλλασσόταν από τα δημόσια βάρη κ.ά. Στην Αθήνα, ο Σόλων είχε ορίσει το ύψος του επάθλου για κάθε ολυμπιονίκη σε 500 δραχμές, ποσό αρκετά σημαντικό για να καταταγεί ο αθλητής στην ανώτατη οικονομική τάξη (των πεντακοσιομεδίμνων). Σε άλλες ακόμη πιο πλούσιες πόλεις της νοτίου Ιταλίας το ποσό μπορούσε να ανέλθει σε πέντε τάλαντα, ποσό τεράστιο για την εποχή του, αν σκεφθεί κανείς ότι ο Σόλων είχε ορίσει την αξία του αττικού ταλάντου σε 6.000 δραχμές.
Εν συνόψει, τα φαινόμενα που καλούμεθα να εξετάσουμε στην παρούσα υπόθεση (διαπλοκή ερασιτεχνικού και επαγγελματικού αθλητισμού, χορηγεία) χρονολογούνται από την αρχαιότητα. Βλ. ενδεικτικά, DAREMBERG (H) και SAGLIO (E), Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines, vol IV, p. 182, Graz 1963, 1ère éd., Paris 1907, Ν. Γιαλούρης, Ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1976, σ. 108 επ.

49 — Ιδίως σε αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο και το μπάσκετ.

50 — Η διαπίστωση αυτή ισχύει τουλάχιστον για την περίπτωση του τουρνουά judo του Παρισιού, με βάση τα στοιχεία που προσκόμισε η Deliège στο Δικαστήριο και τα οποία δεν αμφισβητήθηκαν από τα άλλα μέρη.

57. Ας εξετάσουμε ειδικότερα την περίπτωση της Deliège: η αθλήτρια αυτή, με τη συμμετοχή της στα meetings judo Α' κατηγορίας, θα παρείχε υπηρεσίες σε αυτούς που διαθέτουν τα τηλεοπτικά δικαιώματα των αγώνων ή/και διαφημίζονται μέσω αυτών· μεσάζοντες των παρεχομένων αυτών υπηρεσιών είναι οι οργανωτές των αγώνων, οι οποίοι αποκτούν κατ' αυτόν τον τρόπο έσοδα από τα τηλεοπτικά δικαιώματα και από τη διαφήμιση. Η Deliège δεν εισπράττει μεν ευθέως αμοιβή από τους αποδέκτες των υπηρεσιών της, αποκτά όμως ως αντάλλαγμα από τους οργανωτές τη συμμετοχή της στους αγώνες· μέσω της συμμετοχής αυτής ικανοποιεί τους προσωπικούς της χορηγούς, εισπράττοντας από αυτούς μία σειρά από ανταλλάγματα. Το γεγονός ότι δεν βρισκόμαστε ενώπιον μιας κλασσικής μορφής παρεχόμενης υπηρεσίας — στα πλαίσια της οποίας ο παρέχων προσφέρει ευθέως στον αποδέκτη μια υπηρεσία και αμείβεται από αυτόν — δεν πρέπει να μας οδηγήσει αναγκαστικά στο συμπέρασμα ότι η κατά τα ανωτέρω σχέση μεταξύ αθλητών, οργανωτών αγώνων και επιχειρηματιών στο χώρο της τηλεόρασης ή της διαφήμισης, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των κοινοτικών κανόνων περί ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών. Οι κρίσιμες διατάξεις έχουν τεθεί για να καλύψουν και τέτοιες σύνθετες πραγματικότητες.

58. Θεωρώ χρήσιμο να αναφερθώ στο σημείο αυτό στις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα κ. Mancini στην προμνησθείσα υπόθεση Bond van Adverteerders [51] η οποία, υπενθυμίζω, αφορούσε την αναμετάδοση μέσω καλωδιακού δικτύου τηλεοπτικών προγραμμάτων τα οποία περιείχαν διαφημίσεις. Ο γενικός εισαγγελέας, ερμηνεύοντας τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης καθώς και την μέχρι εκείνη τη στιγμή νομολογία του Δικαστηρίου, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι για να υφίσταται «υπηρεσία» δεν είναι απαραίτητο στην εκπλήρωση μιας παροχής να αντιστοιχεί η καταβολή αμοιβής εκ μέρους του αποδέκτη της. Τόνισε επιπλέον ότι «επισημαίνοντας αυτά τα στοιχεία δεν θέλω επ' ουδενί να παραγνωρίσω τα διάφορα υποκείμενα που μετέχουν στην εκπομπή-μετάδοση-λήψη ενός μηνύματος — ο εκπέμπων σταθμός, ο διαφημιζόμενος, ο κύριος του δορυφόρου, η επιχείρηση καλωδιακής διανομής, ο τηλεθεατής — επιδιώκουν οικονομικό σκοπό· με άλλα λόγια η παροχή έχει περιουσιακό περιεχόμενο. Θέλω μόνο να πω ότι, *διότι ακριβώς τα διακυβευόμενα συμφέροντα είναι πολλαπλά, η περιουσιακή φύση της παροχής δεν αίρεται αν, όπως συμβαίνει στην περίπτωσή μας, μεταξύ του πρώτου και του τελευταίου από τα υποκείμενα που απαρίθμησα δεν λαμβάνει χώρα μετακίνηση χρήματος* [52]. Κατά την άποψή μου, αντίθετα, η φύση αυτή μπορεί να παραμένει ακέραια ακόμη και αν ελλείπει παντελώς η αμοιβή (όπως στην περίπτωση πραγμάτων αγαθοεργίας, στην οποία συμμετέχουν φημισμένοι αθλητές και ηθοποιοί (...)» [53].

59. Μεταφέροντας τις ανωτέρω παρατηρήσεις στην περίπτωση της Deliège, μπορεί να αντληθεί το συμπέρασμα ότι η οικονομική φύση της δραστηριότητας της αθλήτριας αυτής ουδόλως αίρεται εκ του γεγονότος ότι η ίδια εμφανίζεται να μην αμείβεται για τις παροχές της στο πλαίσιο διεθνών αγώνων judo ούτε από τους οργανωτές των αγώνων ούτε από τους χορηγούς των αγώνων ή τους κατέχοντες τα τηλεοπτικά δικαιώματα.

51 — Προμνησθείσα στην υποσημείωση 13.

52 — Η υπογράμμιση δική μου.

53 — Σημείο 8 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα κ. Mancini στην προμνησθείσα στην υποσημείωση 13 υπόθεση Bond van Adverteerders.

Επαναλαμβάνοντας τη σκέψη του γενικού εισαγγελέα κ. Mancini, σε περιπτώσεις όπου τα διακυβευόμενα συμφέροντα είναι πολλά και σύνθετα, όπως ακριβώς στις αθλητικές εκδηλώσεις στις οποίες αναφέρεται η Deliège, ο οικονομικός χαρακτήρας της δραστηριότητας μπορεί να συναχθεί από άλλα στοιχεία ακόμη και αν μεταξύ του παρέχοντος και του αποδέκτη μιας εκ των πολλών διαπλεκομένων υπηρεσιών, δεν υφίσταται μετακίνηση χρήματος.

60. Ανακεφαλαιώνοντας, θεωρώ ότι η συμμετοχή μιας αθλήτριας που ανήκει στην κατηγορία «των μη ερασιτεχνών αθλητών υψηλών επιδόσεων» και διαθέτει η ίδια προσωπικούς χορηγούς, σε διεθνείς αγώνες οι οποίοι δεν ενδιαφέρουν μόνον τον αθλητισμό αλλά συνιστούν οι ίδιοι και εκδήλωση με οικονομικό ενδιαφέρον, ισοδυναμεί με «κατά κανόνα» άσκηση οικονομικής δραστηριότητας από μέρους της αθλήτριας αυτής. Η τελευταία προστατεύεται καταρχήν από το κοινοτικό δίκαιο και ειδικότερα από τους κανόνες περί ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών. Μένει να εξετασθεί αν η αθλητική νομοθεσία που ρυθμίζει τα της συμμετοχής της ενλόγω αθλήτριας στους συγκεκριμένους αγώνες εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 59 και αν ναι κατά πόσο συμβιβάζεται με αυτό.

β) *Η συμβατότητα του επίμαχου κανονισμού της UEJ με τα άρθρα 59 επ. της Συνθήκης*

61. Αν με βάση τα ανωτέρω γίνει δεκτό ότι η ενασχόληση της Deliège με το judo, λόγω ακριβώς των ειδικών συνθηκών με τις οποίες συντελείται, συνιστά οικονομική δραστηριότητα και επομένως προστατεύεται από τη Συνθήκη, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο ο κανονισμός της UEJ, επί τη βάσει του οποίου αποκλείσθηκε η συμμετοχή της Deliège σε ορισμένα διεθνή τουρνουά, συνάδει με τους πρωτογενείς κοινοτικούς κανόνες για την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών. Ο σχετικός κανονισμός οργανώνει ένα σύστημα επιλογής των αθλητών και αθλητριών που συμμετέχουν σε ορισμένα διεθνή τουρνουά, τάσσοντας δύο βασικούς κανόνες: πρώτον, αναθέτει στις εθνικές ομοσπονδίες την αποκλειστική αρμοδιότητα επιλογής των ενλόγω αθλητών ή αθλητριών. Δεύτερον, περιορίζει τον αριθμό των αθλητών ή αθλητριών που μπορεί να υποδείξει κάθε εθνική ομοσπονδία σε έναν (ή κατ' εξαίρεση δύο) αθλητές ή αθλήτριες ανά αγωνιστική κατηγορία.

62. Οι ανωτέρω κανόνες πρέπει να εξετασθούν υπό δύο οπτικές γωνίες: Αφενός, είναι απαραίτητο να διερευνηθεί κατά πόσο εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 59 της Συνθήκης ή μήπως, ως αφορώσες αμιγώς αθλητικά ζητήματα, εκφεύγουν εντελώς από αυτό. Αφετέρου, σε περίπτωση αρνητικού συμπεράσματος στην αμέσως προηγούμενη έρευνα, θα κληθούμε να ερευνήσουμε την επίμαχη αθλητική νομοθεσία από τη σκοπιά των προϋποθέσεων και των ορίων που τάσσει το άρθρο 59 της Συνθήκης. Τίθεται τότε το ερώτημα κατά πόσο το σύστημα επιλογής των αθλητών συνιστά θεμιτό ή μη εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών.

1) Ως προς τον αποκλεισμό της εφαρμογής του άρθρου 59 στην επίμαχη αθλητική νομοθεσία

63. Η εξαίρεση των κανόνων της UEJ από τις απαιτήσεις του άρθρου 59 μπορεί να στηριχθεί σε δύο νομικές βάσεις τις οποίες αναλύω ευθύς αμέσως.

αα) Ως προς την εφαρμογή της νομολογίας Keck και Mithouard στην παρούσα υπόθεση

64. Οι κυβερνήσεις της Δανίας και της Νορβηγίας υποστηρίζουν ότι, κατ' εφαρμογή της νομολογίας Keck και Mithouard [54] και Alpine Investments [55], δεν τίθεται θέμα εφαρμογής του άρθρου 59 της Συνθήκης στην παρούσα υπόθεση. Ισχυρίζονται πως τα επίμαχα μέτρα της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Judo δεν εμποδίζουν αυτή καθεαυτή την πρόσβαση στην παροχή υπηρεσιών (εφόσον ήθελε θεωρηθεί ότι η συμμετοχή στα κρίσιμα τουρνουά judo συνιστά για την Deliège τέτοιας μορφής «υπηρεσία») αλλά επηρεάζουν μόνο τον τρόπο παροχής της υπηρεσίας αυτής. Μέτρα τα οποία αναφέρονται στον «τρόπο παροχής» μιας υπηρεσίας — όπως και εκείνα τα οποία, χωρίς να εισάγουν διακρίσεις, διέπουν τις «μεθόδους πωλήσεως» ενός προϊόντος — δεν εντάσσονται στο ρυθμιστικό πεδίο των άρθρων 59 και 30 της Συνθήκης, αντίστοιχα (κατέστησαν, μετά την τροποποίηση, τα άρθρα 49 και 28 ΕΚ).

65. Πράγματι, ο εξοβελισμός ορισμένων αθλητικών κανόνων από την εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας δύναται να επιτευχθεί μέσα από την νομολογιακή οδό που δημιουργήθηκε με τις προμνησθείσες αποφάσεις Keck και Mithouard και Alpine Investments. Αυτό συνάγεται εξάλλου a contrario από την απόφαση Bosman. Στην απόφαση αυτή αναφέρεται ότι κανόνες που αφορούν τη μετεγγραφή επαγγελματιών ποδοσφαιριστών «ρυθμίζουν άμεσα την πρόσβαση των παικτών στην αγορά εργασίας άλλων κρατών μελών και μπορούν επομένως να παρακωλύσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Κατά συνέπεια, δεν μπορούν να εξομοιωθούν προς ρυθμίσεις σχετικές με τις μεθόδους πωλήσεως εμπορευμάτων τις οποίες η απόφαση Keck και Mithouard έκρινε ως εκφεύγουσες του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 30 της Συνθήκης (...)» [56].

66. Φρονώ, ωστόσο, ότι παρά τους αντίθετους ισχυρισμούς της Δανικής και της Νορβηγικής Κυβέρνησης, ο κρίσιμος κανονισμός της UEJ δεν αναφέρεται απλώς στον τρόπο οργάνωσης μιας υπηρεσίας αλλά θίγει ευθέως το ζήτημα της πρόσβασης σε αυτή. Τόσο ο κανόνας «ένας (ή δύο) αθλητής ή αθλήτρια για κάθε αγώνισμα» όσο και η αρχή της αποκλειστικής αρμοδιότητας των εθνικών ομοσπονδιών να καθορίζουν τους συμμετέχοντες σε συγκεκριμένες διεθνείς συναντήσεις ρυθμίζουν ευθέως την πρόσβαση των «μη ερασιτεχνών αθλητών υψηλών επιδόσεων, όπως είναι η Deliège» στην αγορά των υπηρεσιών εντός άλλων κρατών μελών. Επομένως δεν χωρεί εφαρμογή της νομολογίας Keck και Mithouard στην υπό κρίση διαφορά.

54 — Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 1993, C-267/91 και C-268/91 (Συλλογή 1993, σ. I-6097).

55 — Απόφαση της 10ης Μαΐου 1995, C-384/93 (Συλλογή 1995, σ. I-1141).

56 — Προμνησθείσα στην υποσημείωση 12 απόφαση Bosman (σκέψη 103).

ββ) Ως προς τους κανόνες που άπτονται της ιδιαιτερότητας του αθλητισμού

67. Προβάλλεται από τα περισσότερα κράτη μέλη και τις αθλητικές ομοσπονδίες ο ακόλουθος ισχυρισμός: οι επίμαχοι κανόνες της UEJ εκφεύγουν της εφαρμογής των κοινοτικών ελευθεριών διότι αφορούν αμιγώς αθλητικά ζητήματα.

68. Πράγματι, η επίκληση της ιδιαιτερότητας του αθλητισμού ως λόγου αποκλεισμού της εφαρμογής της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας έχει γίνει δεκτή από το Δικαστήριο. Στην υπόθεση Donà αναφέρεται ρητώς ότι οι διατάξεις του κοινοτικού δικαίου περί ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και των υπηρεσιών «δεν αντιτίθενται στη ρύθμιση ή στην τακτική δυνάμει της οποίας αποκλείονται οι αλλοδαποί παίκτες από τη συμμετοχή σε ορισμένες συνταντήσεις για λόγους μη οικονομικής φύσεως που αφορούν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και το ειδικό πλαίσιο των συναντήσεων αυτών και επομένως ενδιαφέρουν αποκλειστικά το άθλημα αυτό καθαυτό, όπως συμβαίνει λόγου χάρη με τις συναντήσεις μεταξύ εθνικών ομάδων διαφόρων χωρών» [57].

Ήδη στην υπόθεση Walrave ο κοινοτικός δικαστής είχε διακηρύξει ότι ο σχηματισμός των εθνικών ομάδων «(...) είναι ζήτημα που ενδιαφέρει αποκλειστικά τον αθλητισμό και επομένως ξένο προς την οικονομική δραστηριότητα» [58]. Τα ανωτέρω επιβεβαιώθηκαν και με την απόφαση Bosman με την οποία γίνεται δεκτό ότι οι κοινοτικές διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και των υπηρεσιών «δεν αποκλείουν κανονιστικές ρυθμίσεις ή πρακτικές δικαιολογούμενες από μη οικονομικούς λόγους αναγόμενους στο ειδικό χαρακτήρα και στο πλαίσιο ορισμένων συναντήσεων» [59]. Υπογραμμίζεται όμως ότι ο κρίσιμος περιορισμός του πεδίου εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου «δεν πρέπει να υπερβαίνει το σκοπό για τον οποίο προβλέπεται. Δεν μπορεί επομένως να προβληθεί προκειμένου να αποκλεισθεί ολόκληρος ο αθλητικός τομέας από το πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης» [60].

69. Από την ανωτέρω νομολογία συνάγονται τα ακόλουθα συμπεράσματα: Πρώτον, ορισμένες ρυθμίσεις ή πρακτικές που αφορούν τον αθλητισμό δεν εμπίπτουν στο πεδίο του άρθρου 59 της Συνθήκης. Δεύτερον, προϋπόθεση για την εφαρμογή της εξαίρεσης αυτής είναι οι κρίσιμες ρυθμίσεις ή πρακτικές να δικαιολογούνται από ειδικούς, αμιγώς αθλητικούς και μη οικονομικούς λόγους· τέτοιος κατ' εξοχήν λόγος είναι η οργάνωση συναντήσεων μεταξύ εθνικών ομάδων. Τρίτον, το κενό που δημιουργείται στο εύρος της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου είναι σαφώς οριοθετημένο· οι αποκλίσεις από τις κοινοτικές υποχρεώσεις δεν πρέπει να υπερβαίνουν το σκοπό για τον οποίο προβλέπονται.

70. Έρχομαι τώρα να υπαγάγω στα ανωτέρω τα δεδομένα της υπό εξέταση διαφοράς. Το πρώτο που θα μπορούσε να προβληθεί υπέρ της μη ανατροπής των κρίσιμων αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Judo είναι ο

57 — Σκέψη 14 της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 12 απόφασης Donà.

58 — Σκέψη 8 της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 12 απόφασης Walrave.

59 — Σκέψη 76 της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 12 απόφασης Bosman.

60 — Ibidem, σκέψη 76.

απώτερος σκοπός τους. Στόχευαν στην επιλογή των εθνικών ομάδων οι οποίες θα εκπροσωπούσαν την Ευρώπη στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ατλάντα. Συγκεκριμένα, στα κρίσιμα διεθνή τουρνουά judo Α' κατηγορίας στα οποία αναφέρεται η Deliège, δεν συναγωνίζονταν μόνο αθλητές αλλά και εθνικές ομοσπονδίες με τελικό έπαθλο την απόκτηση του δικαιώματος αποστολής αθλητών στους επόμενους ολυμπιακούς αγώνες. Ακόμη και αν στα επίμαχα meetings judo Α' κατηγορίας δεν αντιπαρατίθεντο ευθέως εθνικές ομάδες, ωστόσο η έκβαση των αγώνων αυτών είχε καίρια σημασία για κάθε μια από τις εθνικές ομάδες των ευρωπαϊκών κρατών. Επίσης, ο προσδιορισμός των εθνικών ομάδων των ευρωπαϊκών κρατών οι οποίες θα είχαν την τιμή να εμφανισθούν στο μεγαλύτερο παγκόσμιο αθλητικό γεγονός, τους ολυμπιακούς αγώνες, είναι αμιγώς αθλητικό ζήτημα χωρίς, καταρχήν, οικονομική διάσταση.

71. Επομένως, κεντρικός στόχος του επίμαχου κανονισμού της UEJ είναι η επιλογή των εθνικών ομάδων οι οποίες θα εμφανίζονταν στην Ατλάντα. Ο κανονισμός αυτός έχει λογική αφετηρία την ιδέα ότι στην Ατλάντα πρέπει να σταλούν οι καλύτερες εθνικές ομάδες της Ευρώπης. Καλύτερες είναι οι ομάδες εκείνες που περιλαμβάνουν τους αθλητές με τις υψηλότερες επιδόσεις στο άθλημα. Για το λόγο αυτό καταρτίζεται η ευρωπαϊκή λίστα πρόκρισης με βάση τις επιδόσεις των αθλητών σε ορισμένα διεθνή τουρνουά και στο ευρωπαϊκο πρωτάθλημα. Παραμένουν όμως προς απάντηση δύο περαιτέρω ερωτήματα. Πρώτον, ήταν απαραίτητη η εκχώρηση στις εθνικές ομοσπονδίες της αποκλειστικής αρμοδιότητας επιλογής των αθλητών που θα συμμετείχαν στους κρίσιμους διεθνείς αγώνες; Δεύτερον, ήταν αναγκαίος ο περιορισμός του αριθμού των αθλητών που κάθε εθνική ομοσπονδία είχε το δικαίωμα να εγγράψει στους αγώνες; Στα ερωτήματα αυτά απαντώ ευθύς αμέσως.

72. Σε ό,τι αφορά το πρώτο ερώτημα, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, σύμφωνα με τα παγίως ισχύοντα παγκοσμίως, η τύχη της εθνικής ομάδας μιας χώρας για ένα άθλημα βρίσκεται στα χέρια της εθνικής ομοσπονδίας του αθλήματος αυτού. Στις εθνικές ομοσπονδίες έχει ανατεθεί έναν καθήκον δημοσίου συμφέροντος το οποίο συνίσταται στη στελέχωση και στην προώθηση των συμφερόντων των εθνικών ομάδων, ώστε αυτές να επιτυγχάνουν τις υψηλότερες διεθνείς διακρίσεις. Είναι δε γενικώς αποδεκτό ότι υψηλότερης μορφής διάκριση μιας εθνικής ομάδας είναι η πρόκρισή της σε ολυμπιακούς αγώνες, η εκπροσώπηση δηλαδή της χώρας στους ολυμπιακούς αγώνες με αθλητές που φέρουν τα χρώματά της. Από τη στιγμή συνεπώς που η πρόκριση των εθνικών ομάδων στους αγώνες της Ατλάντα διέρχονταν απαραίτητα από τις επιδόσεις που θα επιτυγχάνοντο στα διεθνή meetings judo Α' κατηγορίας, ήταν καθόλα λογικό να αναγνωρίζεται στις εθνικές ομοσπονδίες η αποκλειστική δυνατότητα επιλογής των αθλητών εκείνων οι οποίοι συμμετέχουν στα meetings αυτά. Το σύστημα θα έπασχε σαφώς στην ουσία του αν γινόταν αφενός δεκτό ότι οι εθνικές ομοσπονδίες judo φέρουν την ευθύνη της προώθησης των συμφερόντων της εθνικής ομάδας για το άθλημα αυτό και αφετέρου ότι δεν έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν οι ίδιες τους αθλητές ή τις αθλήτριες που είναι κατάλληλοι κατά τη γνώμη τους για να προωθήσουν τα συμφέροντα της εθνικής ομάδας. Εξάλλου, είναι απαραίτητο η επιλογή των συμμετεχόντων αθλητών να γίνεται αποκλειστικά από τις εθνικές ομοσπονδίες. Αν εισήγετο ένα σύστημα αποκλίσεων, με την παροχή δυνατότητας σε αθλητές να εμφανίζονται ατομικά σε διεθνή τουρνουά, όπως το επιθυμεί η Deliège, τότε ανατρέπεται η

ισορροπία μετα-ξύ των εθνικών ομοσπονδιών οι οποίες καταλήγουν να μην εκπροσωπούνται πλέον από τον ίδιο αριθμό αθλητών.

73. Η τελευταία αυτή παρατήρηση με οδηγεί στην απάντηση του δεύτερου ανωτέρω ερωτήματος. Οι εθνικές ομοσπονδίες, στην προσπάθειά τους να προωθήσουν η κάθε μια τα συμφέροντα της δικής της εθνικής ομάδας με απώτερο σκοπό την πρόκριση στους αγώνες της Ατλάντα, πρέπει να βρίσκονται υπό καθεστώς ισότητας ευκαιριών. Για να διαγωνίζονται λοιπόν επί ίσοις όροις κρίθηκε σκόπιμο από την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo, αφενός να τους δοθεί το αποκλειστικό προνόμιο της επιλογής των αθλητών που συμμετέχουν στα διεθνή meetings Α' κατηγορίας και αφετέρου να περιορισθεί ο αριθμός των συμμετεχόντων σε έναν ή δύο αθλητές ή αθλήτριες κάθε ομοσπονδίας ανά αγωνιστική κατηγορία. Δεν είναι βεβαίως στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να εξετάσει κατά πόσο ο αριθμός αυτός θα μπορούσε να ανέρχεται σε τρεις, τέσσερις ή περισσότερους αθλητές ανά κατηγορία.

74. Ενόψει των ανωτέρω νομίζω ότι ο κρίσιμος κανονισμός της UEJ εισάγει ρυθμίσεις οι οποίες δικαιολογούνται «από μη οικονομικούς λόγους αναγόμενους στον ειδικό χαρακτήρα και στο πλαίσιο ορισμένων συναντήσεων». Ως εκ τούτου, οι κοινοτικές διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών δεν τυγχάνουν εφαρμογής. Επίσης, ο ενλόγω περιορισμός στο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 59 δεν υπερβαίνει το σκοπό για τον οποίο προβλέπεται, ήτοι τη διαφύλαξη του αθλητικού ιδεώδους της ευγενούς άμιλλας μεταξύ των κρατών.

75. Ας σημειωθεί ακόμη ότι η ανάδειξη της διάστασης αυτής του αθλητισμού φαίνεται να απασχόλησε το συνταγματικό κοινοτικό νομοθέτη στο πλαίσιο των εργασιών για τη Συνθήκη του Άμστερνταμ [61]. Στη δήλωση 29 για τον αθλητισμό, η διάσκεψη «τονίζει την κοινωνική σημασία του αθλητισμού, και δη το ρόλο του στη διαμόρφωση ταυτότητας και στην προσέγγιση των ανθρώπων». Δεν είναι εξάλλου τυχαίο ότι με την ίδια δήλωση αναγνωρίζεται η ανάγκη αφενός εκτίμησης της γνώμης των αθλητικών φορέων για όσα θέματα είναι ικανά να επηρεάσουν τον αθλητισμό και αφετέρου ανάδειξης των ιδιομορφιών του ερασιτεχνικού αθλητισμού.

76. Εν συνόψει, συνάγεται ότι το κοινοτικό δίκαιο αναγνωρίζει στις αθλητικές αρχές μια περιορισμένη εξουσία αυτοδιαχείρισης και αυτορύθμισης των μη οικονομικών ζητημάτων που άπτονται της ιδιαίτερης φύσης του αθλητισμού. Είμαι της γνώμης ότι λαμβάνοντας τον επίμαχο κανονισμό, η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo ενήργησε εντός των ορίων αυτής της περιορισμένης εξουσίας αυτοδιαχείρισης και αυτορύθμισης. Δεν τίθεται επομένως θέμα εφαρμογής του άρθρου 59 της Συνθήκης.

2) Ως προς την εξέταση του επίμαχου κανονισμού της UEJ υπό το πρίσμα του άρθρου 59 της Συνθήκης

77. Επικουρικώς, αν ήθελε γίνει δεκτό ότι η κρίσιμη αθλητική νομοθεσία δεν εξαιρείτο ως

61 — Πιστεύω ότι η αναφορά στη Συνθήκη του Άμστερνταμ, παρά το ότι ετέθη σε ισχύ μόλις την 1η Μαΐου 1999, είναι χρήσιμη διότι αποκαλύπτει τις προθέσεις των κρατών μελών και των κοινοτικών οργάνων για τις προοπτικές εξέλιξης της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

εκ της φύσεώς της από την εφαρμογή του άρθρου 59, πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις.

78. Ας σημειωθεί, καταρχάς, ότι αντίθετα προς όσα ισχυρίζεται η Deliège, οι κανόνες της UEJ δεν φαίνεται να εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις. Η Deliège διατείνεται ότι ο κανόνας του αριθμητικού περιορισμού των αθλητών που μπορούν ανά κατηγορία να συμμετάσχουν στα διεθνή meetings Α' κατηγορίας γεννά έναν περιορισμό που εισάγει διακρίσεις. Βέβαια, οι διακρίσεις αυτές δεν στηρίζονται ευθέως στην εθνικότητα του αθλητή· οι εθνικές ομοσπονδίες μπορούν να επιλέξουν για τη συμμετοχή στα meetings judo Α' κατηγορίας αθλητές άλλης εθνικότητας οι οποίοι όμως είναι εγγεγραμμένοι στα βιβλία των συγκεκριμένων ομοσπονδιών και διαθέτουν δελτίο εκδοθέν από αυτές. Ωστόσο, η Deliège θεωρεί ότι με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται μια δυσμενής διάκριση με βάση την εγκατάσταση του αθλητή· και αυτού του είδους οι διακρίσεις απαγορεύονται από το κοινοτικό δίκαιο.

79. Το ανωτέρω συμπέρασμα δεν είναι, κατά τη γνώμη μου, ορθό. Ο κρίσιμος αριθμητικός περιορισμός που επιβάλλει η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo αφορά όλους τους αθλητές του αθλήματος αυτού στην Ευρώπη, ανεξαρτήτως εθνικότητας ή τόπου εγκαταστάσεως. Η Deliège, όποια και αν ήταν η εθνικότητά της ή ο τόπος εγκαταστάσεώς της, θα υπήγετο στους ίδιους ακριβώς περιορισμούς επιλογής για τη συμμετοχή στα διεθνή meetings judo Α' κατηγορίας.

80. Η ανωτέρω διαπίστωση δεν οδηγεί κατ' ανάγκην στο συμπέρασμα της συμβατότητας της επίμαχης αθλητικής νομοθεσίας με τις επιταγές του άρθρου 59 της Συνθήκης. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει σαφώς ότι το άρθρο 59 δεν αφορά μόνο περιορισμούς που εισάγουν διακρίσεις, δηλαδή προβλέπουν διαφορετική μεταχείριση σε βάρος του παρέχοντος υπηρεσίες με βάση την υπηκοότητά του ή με βάση το γεγονός ότι είναι εγκατεστημένος σε άλλο κράτος μέλος και όχι σε εκείνο εντός του οποίου παρέχονται οι υπηρεσίες. Το άρθρο 59 καλύπτει επίσης περιορισμούς που δεν εισάγουν διακρίσεις. Αναφέρω, ενδεικτικά την απόφαση Säger [62] με την οποία διακηρύσσεται ότι «το άρθρο 59 της Συνθήκης δεν απαιτεί μόνο την κατάργηση κάθε δυσμενούς διακρίσεως έναντι του παρέχοντος υπηρεσίες λόγω της ιθαγενείας του, αλλά επίσης την κατάργηση κάθε περιορισμού, ακόμα και αν αυτός εφαρμόζεται αδιακρίτως στους ημεδαπούς παρέχοντες υπηρεσίες και σ' αυτούς των άλλων κρατών μελών, οσάκις αυτός μπορεί να διακόψει ή να παρεμποδίσει κατ' άλλον τρόπο τις δραστηριότητες του παρέχοντος υπηρεσίες (...)» [63].

81. Υπό το πρίσμα αυτό πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο κανονισμός της UEJ με τον οποίο, πρώτον, περιορίζεται ο αριθμός των αθλητών που δύνανται να συμμετάσχουν σε διεθνή meetings judo Α' κατηγορίας και δεύτερον, παρέχεται στις εθνικές αθλητικές ομοσπονδίες η αποκλειστική εξουσία επιλογής των αθλητών που συμμετέχουν στις ενλόγω διεθνείς διοργανώσεις, συνιστούν εμπόδια τα οποία δύνανται να παρακωλύσουν ή να καταστήσουν δυσχερέστερη την άσκηση της αρχής της ελεύθερης κυκλοφο-

62 — Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, υπόθεση C-76/90 (Συλλογή 1991, σ. I-4221).

63 — Rjewg 12 sgz pqoamaueqhqfaz rsgm tporgleqxrg 62 apquargz Säger. Βλέπε ακόμη τις αποφάσεις της 25ης Ιουλίου 1991, C-288/89, Collectieve Antennevoorziening Gouda (Συλλογή 1991, σ. I-4007), την προαναφερθείσα στην υποσημείωση 55 απόφαση Alpine Investments καθώς και την προμνησθείσα στην υποσημείωση 15 απόφαση Schindler.

ρίας των υπηρεσιών από «μη ερασιτέχνες αθλητές υψηλών επιδόσεων» [64]. Ισοδυναμούν επομένως με περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών ο οποίος είναι, καταρχήν, αντίθετος προς το άρθρο 59 της Συνθήκης.

82. Υπολείπεται να εξετασθεί κατά πόσον οι τεθέντες με τον κανονισμό της UEJ περιορισμοί στην ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών είναι σύμφωνοι με τους κανόνες της Συνθήκης. Σύμφωνα με πάγια νομολογία του Δικαστηρίου [65], τα τιθέμενα εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία είναι ανεκτά από την κοινοτική έννομη τάξη όταν συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις: Πρώτον, όταν προβλέπεται ειδική εξαίρεση στο κοινοτικό δίκαιο, όπως επί παραδείγματι στην περίπτωση του άρθρου 56 της Συνθήκης (κατέστη, μετά την τροποποίηση, το άρθρο 46 ΕΚ) για εθνικές ρυθμίσεις που δικαιολογούνται από λόγους δημόσιας τάξης, δημόσιας ασφάλειας και δημόσιας υγείας. Δεύτερον, δεν είναι αντίθετα με το κοινοτικό δίκαιο μέτρα τα οποία, χωρίς να εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, δικαιολογούνται από επιτακτικές ανάγκες δημοσίου συμφέροντος, είναι κατάλληλα για την επίτευξη του επιδιωκομένου σκοπού και δεν είναι δεσμευτικά πέραν του βαθμού που είναι αναγκαίος για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Ο κρίσιμος κανονισμός της UEJ δεν τέθηκε για λόγους δημόσιας τάξης, δημόσιας ασφάλειας ή δημόσιας υγείας. Ωστόσο μπορεί να δικαιολογείται αντικειμενικά από άλλη επιτακτική ανάγκη δημοσίου συμφέροντος. Καλούμεθα επομένως να εφαρμόσουμε τη σχετική δέσμη κριτηρίων που έχει διαμορφώσει η νομολογία ώστε να εκτιμήσουμε αν τα εμπόδια που τάσσει ο κανονισμός της UEJ είναι ανεκτά ή όχι από το κοινοτικό δίκαιο.

83. Τι θα μπορούσε να δικαιολογήσει λοιπόν την ύπαρξη του ανωτέρω κανονισμού της UEJ; Από όσα προβάλλονται από τους διαδίκους για το ζήτημα αυτό νομίζω ότι πρέπει να δοθεί το βάρος στα ακόλουθα τρία σημεία.

84. Πρώτον, αναφέρθηκα προηγούμενα στη σχέση της επίμαχης αθλητικής νομοθεσίας με το ζήτημα της πρόκρισης εθνικών ομάδων των ευρωπαϊκών κρατών στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ατλάντα. Ακόμη και αν δεν γίνει δεκτό ότι η ενλόγω νομοθεσία δεν εξαιρείται τελείως από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 59, ως αφορώσα ειδικές συναντήσεις στις οποίες αντιπαρατίθενται εθνικές ομάδες, και πάλι η νομοθεσία αυτή, ως αφορώσα τις εθνικές ομάδες judo των ευρωπαϊκών κρατών μελών είναι αντικειμενικώς δικαιολογημένη. Εξηγούμαι: η προώθηση των συμφερόντων των εθνικών ομάδων μιας χώρας συνιστά επιτακτική ανάγκη δημοσίου συμφέροντος η οποία, ως εκ της φύσεώς της, μπορεί να δικαιολογήσει περιορισμούς στην ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών. Για την εξυπηρέτηση της επιτακτικής αυτής ανάγκης είναι δυνατόν να αναγνωρισθούν ειδικές εξουσίες στις εθνικές αθλητικές ομοσπονδίες οι οποίες είναι και οι αποκλειστικά αρμόδιες για την ανάδειξη των εθνικών ομάδων. Αυτής της μορφής δικαιολογημένο προνόμιο είναι και εκείνο το οποίο συνίσταται στην αναγνώριση υπέρ των αθλητικών ομοσπονδιών judo του δικαιώματος να επιλέγουν αποκλειστικά τους αθλητές και τις αθλήτριες οι οποίες συμμετέχουν στα διεθνή meetings judo Α' κατηγορίας. Περαιτέρω, φρονώ ότι η οργάνωση ενός μηχανισμού πρόκρισης των καλύτερων εθνικών ομάδων από την Ευρώπη οι οποίες θα εκπροσωπούσαν την ήπειρο αυτή στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ατλάντα, μπορεί να εξομοιωθεί με επιτακτική ανάγκη δημοσίου συμφέροντος, για την εξυπηρέτηση της

64 — Για τον εννοιολογικό προσδιορισμό της κατηγορίας αυτής βλέπε ανωτέρω σημεία 41 επ.

65 — Βλέπε τις προμνησθείσες αποφάσεις Alpine Investments (υποσημείωση 55) και Säger (υποσημείωση 62) και Collectieve Antennevoorziening Gouda (υποσημείωση 63) καθώς και την απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, C-353/89, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών (Συλλογή 1991, σ. I-4069).

οποίας δικαιολογούνται ορισμένα περιοριστικά μέτρα σε σχέση με την πρόσβαση των αθλητών ή αθλητριών judo σε συγκεκριμένους διεθνείς αγώνες. Το μέλημα της δημιουργίας του συστήματος της πρόκρισης των εθνικών ομάδων της Ευρώπης για τους αγώνες της Ατλάντα ανήκει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της UEJ. Η τελευταία, λαμβάνοντας τον επίμαχο κανονισμό, εκπόνησε τα απαραίτητα μέτρα για να συμμορφωθεί προς την αποστολή της. Ως εκ τούτου ο σχετικός κανονισμός συνιστά θεμιτό εμπόδιο σε ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών.

85. Ένα δεύτερο σημείο το οποίο αξίζει να τονισθεί είναι εκείνο της αντιπροσωπευτικότητας που εξασφαλίζεται με το επίμαχο σύστημα επιλογής αθλητών για τα meetings judo Α' κατηγορίας. Με την επιλογή της συγκεκριμένης αθλητικής νομοθεσίας, η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo προωθεί μια συγκεκριμένη μορφή αγώνων με την οποία εξασφαλίζεται η ευρύτερη δυνατή εκπροσώπηση των διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών. Καθίσταται δηλαδή δυνατή η συμμετοχή αθλητών από κάθε χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Judo. Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η θέση των χωρών στις οποίες το άθλημα του judo είναι λιγότερο ανεπτυγμένο, πρώτον, διότι οι αθλητές που τις εκπροσωπούν μπορούν να συμμετέχουν σε αθλητικές εκδηλώσεις υψηλού επιπέδου στις οποίες δεν θα είχαν πρόσβαση αν μοναδικό κριτήριο ήταν οι επιδόσεις τους και δεύτερον, διότι ευαισθητοποιεί τους φιλάθλους της χώρας οι οποίοι, στην αντίθετη περίπτωση, ενδέχετο, λόγω των χαμηλών εθνικών επιδόσεων, να αντιμετωπίσουν το άθλημα αυτό με ιδιαίτερη αδιαφορία. Με άλλα λόγια, η ιδέα της αντιπροσωπευτικότητας εμπεριέχει και την ανάγκη της ισόρροπης ανάπτυξης του αθλήματος του judo σε πανευρωπαϊκό επίπεδο· η ανάγκη αυτή είναι άμεσα συνδεδεμένη με το ιδανικό της ευγενούς άμιλλας το οποίο υπηρετεί ή τουλάχιστον πρέπει να υπηρετεί ο αθλητισμός. Ως εκ τούτου, περιορισμοί στην πρόσβαση των αθλητών του judo σε ορισμένα διεθνή τουρνουά, οι οποίοι τίθενται χάριν της καλύτερης αντιπροσωπευτικότητας των αγώνων και κατ' επέκταση της ισόρροπης εξέλιξης του αθλήματος σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, δικαιολογούνται παρά το ότι ενδέχεται να ισοδυναμούν με περιορισμούς στην ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών.

86. Η Deliège αντιπαραθέτει στην ανωτέρω προσέγγιση το επιχείρημα ότι οι στόχοι αφενός της επιλογής των καλύτερων εθνικών ομάδων για τους αγώνες της Ατλάντα και αφετέρου της οργάνωσης όσο το δυνατόν περισσότερο αντιπροσωπευτικών διεθνών αγώνων judo δεν χρήζουν τόσο απόλυτης προστασίας ώστε να δικαιολογούν τους κρίσιμους περιορισμούς που περιέχει ο επίμαχος κανονισμός της UEJ. Θα ήταν αντιθέτως δυνατόν να δημιουργηθεί ένα λιγότερο επαχθές για τους αθλητές σύστημα το οποίο θα στηριζόταν σε περισσότερο αντικειμενικά κριτήρια όπως είναι οι επιδόσεις και δυνατότητες του κάθε αθλητή ξεχωριστά χωρίς προηγούμενη παρέμβαση των ομοσπονδιών. Η Deliège πιστεύει ότι ένα τέτοιο σύστημα είναι εύκολα λειτουργικό ιδίως σε περιπτώσεις ατομικών αθλημάτων όπως είναι το judo. Επικαλείται προς τούτο το παράδειγμα του τέννις, στην οργάνωση του οποίου συνδυάζονται ιδανικά η προώθηση των γενικών συμφερόντων του αθλήματος με την προστασία των επαγγελματικών και οικονομικών συμφερόντων των αθλητών.

87. Η συλλογιστική της Deliège δεν μπορεί να γίνει δεκτή διότι παραβλέπει αφενός τη σημασία της ιδιαιτερότητας του αθλητισμού και αφετέρου τα όρια επέμβασης του κοινοτικού δικαίου στα αθλητικά τεκταινόμενα. Αυτό είναι και το τρίτο σημείο των παρατηρήσεών μου επί του θέματος. Το κοινοτικό δίκαιο δεν επιβάλλει την εξέλιξη του αθλη-

τισμού προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, με την έννοια ότι δεν απαιτεί την πλήρη εμπορευματοποίηση και την πλήρη επαγγελματοποίηση των αθλημάτων. Αντιθέτως, σέβεται καταρχήν τις επιλογές των ιθυνόντων κάθε αθλήματος, οι οποίοι είναι και οι νόμιμοι εκπρόσωποι των αθλητών, των φιλάθλων και γενικά κάθε προσώπου που ενδιαφέρεται για το συγκεκριμένο άθλημα. Η κοινοτική έννομη τάξη απαγορεύει απλώς η εμπορευματοποίηση ή η επαγγελματοποίηση του αθλητισμού να γίνεται κατά παράβαση των αρχών της Συνθήκης. Νομίζω δηλαδή ότι το δικαίωμα αυτορύθμισης που αναγνωρίζεται στον αθλητισμό, στο οποίο αναφέρθηκα προηγουμένως, θεωρείται άξιο προστασίας από το κοινοτικό δίκαιο. Διασφαλίζεται η εξουσία των αθλητικών φορέων να αναδεικνύουν ένα άθλημα με τον τρόπο που θεωρούν ότι υπηρετεί καλύτερα τους σκοπούς του, στο μέτρο βέβαια που οι επιλογές τους δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις ή υποκρύπτουν την προώθηση οικονομικών συμφερόντων. Κατά λογική ακολουθία, φρονώ ότι κάθε απόφαση των αθλητικών φορέων που έχει ως αποκλειστικό σκοπό ή αντικείμενο την ανάδειξη της κοινωνικής διάστασης του αθλητισμού πέρα από κάθε οικονομικής φύσεως επιδίωξη, είναι καταρχήν δικαιολογημένη ακόμη και αν συνιστά περιορισμό των κοινοτικών ελευθεριών. Τούτο επιβάλλει η ανάγκη διασφάλισης του δικαιώματος αυτορύθμισης του αθλητισμού.

88. Εν κατακλείδι, είδαμε ότι και σε ένα άθλημα που θέλει να λέγεται «ερασιτεχνικό» υπάρχει χώρος εφαρμογής της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων ή των υπηρεσιών. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι το άθλημα αυτό οφείλει να εξελιχθεί σε αμιγώς επαγγελματικό με την έννοια της πλήρους ταύτισης της αθλητικής με την επαγγελματική δραστηριότητα. Εξάλλου, ελάχιστα αθλήματα μπορούν να χαρακτηρισθούν ως αμιγώς επαγγελματικά ή ερασιτεχνικά. Οι ιθύνοντες του αθλήματος έχουν τον πρώτο λόγο στον καθορισμό του περισσότερου ή λιγότερου επαγγελματικού ή ερασιτεχνικού χαρακτήρα του συγκεκριμένου αθλήματος. Σε κάθε περίπτωση, ο επίμαχος κανονισμός της UEJ δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιβαίνει προς τους κοινοτικούς κανόνες για την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών.

B — *Ο κανονισμός της UEJ από τη σκοπιά των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης*

α) Τα επιχειρήματα των διαδίκων

89. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της Deliège, κάθε judoka μπορεί να θεωρηθεί ως επιχείρηση κατά την έννοια του άρθρου 85 της Συνθήκης, στο μέτρο που παρέχει ή τουλάχιστον συμμετέχει στην παροχή υπηρεσιών. Επίσης, οι ομοσπονδίες judo συνιστούν ενώσεις επιχειρήσεων ή αυτοτελείς επιχειρήσεις εφόσον ασκούν οικονομικές δραστηριότητες. Κατά συνέπεια, ο επίμαχος κανονισμός της UEJ πρέπει να θεωρηθεί είτε ως απόφαση ενώσεως επιχειρήσεων είτε ως συμφωνία μεταξύ επιχειρήσεων οπότε και τίθεται θέμα εφαρμογής του άρθρου 85 της Συνθήκης.

90. Στη συνέχεια, η Deliège ισχυρίζεται ότι ο σχετικός κανονισμός της UEJ επηρεάζει το

ενδοκοινοτικό εμπόριο μεταξύ κρατών μελών με τρόπο αισθητό, τουλάχιστον δυνητικά, στο μέτρο που οι αθλητές judo δεν μπορούν να κυκλοφορήσουν ελεύθερα εντός της κοινοτικής αγοράς για να παράσχουν τις υπηρεσίες τους· η αγορά που συνδέεται με το άθλημα του judo ελέγχεται με τρόπο απόλυτο και περιοριστικό από τις αθλητικές ομοσπονδίες. Η Deliège τονίζει ότι οι κρίσιμοι κα-νόνες της UEJ περιορίζουν τον ανταγωνισμό τόσο στην αγορά των αγώνων judo όσο και στην αγορά των διαφημιστικών υπηρεσιών που παρέχονται στο πλαίσιο των ενλόγω αγώνων. Ειδικότερα, ο κανόνας του αριθμη-τικού περιορισμού των αθλητών που μπορούν να συμμετάσχουν στα διεθνή meetings judo Α' κατηγορίας εμποδίζει τη συμμετοχή αθλητών οι οποίοι προέρχονται από χώρες στις οποίες το άθλημα του judo είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένο· ως εκ τούτου ο περιορισμός του ανταγωνισμού θίγει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών στο χώρο των αγώνων judo. Περαιτέρω η κρίσιμη αθλητική νομοθεσία επιτρέπει στις ομοσπονδίες να ελέγχουν με τρόπο παγιωμένο και καταχρηστικό την κατάσταση του ανταγωνισμού στο χώρο του αθλήματος, εμποδίζοντας τη συμμετοχή επιπλέον αθλητών.

91. Η Deliège παρατηρεί ακόμη ότι μόνον η Επιτροπή θα ήταν αρμόδια να χορηγήσει μια εξαίρεση επί τη βάσει του άρθρου 85, παράγραφος 3 της Συνθήκης, με την οποία η κρίσιμη αθλητική νομοθεσία δεν θα αντέβαινε πλέον στις κοινοτικές διατάξεις του ανταγωνισμού. Ωστόσο, τέτοια εξαίρεση δεν έχει ζητηθεί μέχρι σήμερα ούτε θα μπορούσε, κατά την άποψη της Deliège, να χορηγηθεί για συμφωνίες ή πρακτικές που θίγουν το άρθρο 59 της Συνθήκης.

92. Σε ό,τι αφορά το άρθρο 86, η Deliège επιχειρεί να καθορίσει την κρίσιμη αγορά. Πρόκειται (κατά την άποψή της) για την αγορά των υπηρεσιών judo που παρέχονται επί τη ευκαιρία διεθνών αγώνων judo στους οποίους δεν αντιπαρατίθενται εθνικές ομάδες. Από γεωγραφικής απόψεως, η αγορά καλύπτει το σύνολο της ευρωπαϊκής αγοράς στην οποία εφαρμόζονται οι κανόνες της UEJ, και, πάντως, της βελγικής αγοράς. Η Deliège υποστηρίζει ότι η Βελγική Ομοσπονδία Judo βρίσκεται σε δεσπόζουσα θέση στη βελγική αγορά ενώ η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo κατέχει αντιστοίχως δεσπόζουσα θέση στην ευρωπαϊκή αγορά. Οι ομοσπονδίες αυτές φέρονται από την Deliège να εκμεταλλεύονται με τρόπο καταχρηστικό τη δεσπόζουσα θέση τους, με τη θέσπιση κανόνων που εμποδίζουν σε ορισμένους αθλητές την πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους, τους οποίους θα μπορούσαν να αντλήσουν από την άσκηση του αθλήματός τους. Η κατάχρηση συνίσταται, κατά την Deliège, στο ότι οι ομοσπονδίες δεν αρκούνται στην ρύθμιση των ζητημάτων που αφορούν την άσκηση του judo, αλλά καθορίζουν επίσης και με τρόπο καταχρηστικό τις προϋποθέσεις πρόσβασης στους αγώνες. Αφενός, το δικαίωμα επιλογής που αναγνωρίζεται στις εθνικές ομοσπονδίες ισοδυναμεί με την επιβολή από μια επιχείρηση, η οποία κατέχει δεσπόζουσα θέση, άνισων κανόνων συνεργασίας σε βάρος των εμπορικών συνεργατών της, ήτοι των αθλητών. Αφετέρου, ο αριθμητικός περιορισμός στη συμμετοχή αθλητών judo στα διεθνή meetings Α' κατηγορίας οδηγεί σε εφαρμογή άνισων όρων για παροχή ισοδυνάμων υπηρεσιών. Από την καταχρηστική αυτή συμπεριφορά η Deliège θεωρεί ότι επέρχεται προσβολή του διακοινοτικού εμπορίου και περιορισμός του ελεύθερου ανταγωνισμού· παραπέμπτει δε στο σημείο αυτό στις αναλύσεις της που αναπτύσσει στο πλαίσιο του άρθρου 85 της Συνθήκης.

93. Από την πλευρά τους, η γαλλόφωνη και η βελγική ομοσπονδία καθώς και τα περισσό-

τερα κράτη μέλη απορρίπτουν το ενδεχόμενο υπαγωγής της παρούσας διαφοράς στο πεδίο των κοινοτικών κανόνων του ανταγωνισμού. Οι διάδικοι αυτοί υποστηρίζουν ότι όχι μόνο ένας judoka δεν μπορεί να θεωρηθεί ως επιχείρηση, αλλά και οι ομοσπονδίες ή τα σωματεία judo δεν πρέπει να χαρακτηρισθούν ως επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων εφόσον ο σκοπός τους δεν συνίσταται στην εξυπηρέτηση οικονομικών συμφερόντων, αλλά στην προώθηση κοινωνικών και πολιτισμικών ιδανικών όπως είναι η ευγενής άμιλλα και η ανάπτυξη του αθλητισμού. Εξάλλου, ακόμη και αν ένας judoka θα μπορούσε να θεωρηθεί ως επιχείρηση, τούτο δεν συμβαίνει εν προκειμένω στην περίπτωση της Deliège· αλλά και αν μέσω του sponsoring αναγνωριζόταν η ιδιότητα της επιχειρήσεως σε έναν ιδιώτη αθλητή όπως είναι η Deliège, αυτό δεν θα αρκούσε για να χαρακτηρίσει τις ομοσπονδίες ως ενώσεις επιχειρήσεων, στο μέτρο που οι αθλητές δεν συνδέονται με τις ομοσπονδίες αυτές ως παρέχοντες διαφημιστικές υπηρεσίες, αλλά λόγω της ιδιότητάς τους ως αθλητών. Με άλλα λόγια, υποστηρίζεται πως από τη στιγμή που οι ομοσπονδίες judo δεν έχουν οικονομικούς ή εμπορικούς σκοπούς, δεν μπορούν να θεωρηθούν επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων, ακόμα και αν ορισμένοι αθλητές του judo μπορούν να χαρακτηρισθούν ως επιχειρήσεις.

94. Περαιτέρω, οι ανωτέρω διάδικοι εφιστούν την προσοχή στο ότι η εφαρμογή του άρθρου 85 προϋποθέτει την ύπαρξη αποτελεσματικού ανταγωνισμού και τον κίνδυνο παρεμπόδισης του διακοινοτικού εμπορίου. Οι προϋποθέσεις αυτές, όπως τονίζουν οι αθλητικές ομοσπονδίες και τα περισσότερα κράτη μέλη, δεν υφίστανται εν προκειμένω. Σε κάθε περίπτωση, συμπληρώνουν οι ανωτέρω διάδικοι, οι κανόνες επιλογής αθλητών για τη συμμετοχή σε αγώνες, κανόνες οι οποίοι στηρίζονται αποκλειστικώς σε αθλητικά και αντικειμενικά κριτήρια και δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις, είναι σύμφωνοι με τις αρχές του ελεύθερου ανταγωνισμού. Για τους ίδιους λόγους δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι αθλητικές ομοσπονδίες κατέχουν δεσπόζουσα θέση την οποία εκμεταλλεύονται καταχρηστικά.

95. Η Κυβέρνηση της Ισπανίας ακολουθεί μια ενδιάμεση προσέγγιση. Παρατηρεί, καταρχάς, ότι ενώ μεν οι αθλητές και οι αθλητικές ομοσπονδίες μπορούν να θεωρηθούν ως επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων, η σχετική κρίση πρέπει να στηρίζεται σε αντικειμενικά στοιχεία και σε πλήρη μελέτη της εκάστοτε διαφοράς. Σε ό,τι αφορά την υπό εξέταση περίπτωση, κανένα στοιχείο δεν μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ότι όντως, το ρυθμιστικό έργο που άσκησε με τον επίμαχο κανονισμό η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo, εντάσσεται στην προώθηση μιας οικονομικής δραστηριότητας ώστε να τίθεται θέμα εφαρμογής των κοινοτικών κανόνων του ανταγωνισμού. Σε κάθε περίπτωση, συμπληρώνει η Κυβέρνηση της Ισπανίας, δεν είναι προφανές ότι ο επίμαχος κανονισμός θίγει αισθητά, πραγματικά ή δυνητικά, το εμπόριο των κρατών μελών ή περιορίζει τον ανταγωνισμό με τρόπο αδικαιολόγητο.

96. Την ανάγκη ad hoc εκτίμησης της υπό εξέταση περίπτωσης θίγει και η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, ενώ η Κυβέρνηση της Νορβηγίας αναφέρει ότι για την αξιολόγηση μιας αθλητικής νομοθεσίας από τη σκοπιά των κανόνων του ανταγωνισμού πρέπει να αντιμετωπισθούν και ζητήματα όπως είναι το sponsoring, η διαφήμιση και η διανομή των κερδών. Με βάση τα στοιχεία αυτά θα πρέπει

να εξετασθεί κατά πόσο ο επίμαχος κανονισμός της UEJ επηρεάζει το διακρατικό εμπόριο και θίγει τον ανταγωνισμό. Η Κυβέρνηση της Νορβηγίας δεν αποκλείει εκ των προτέρων την περίπτωση να γίνει δεκτό ότι μια αθλητική νομοθεσία μπορεί να επιφέρει αποτελέσματα αντίθετα προς τις απαιτήσεις του άρθρου 85, παράγραφος 1 της Συνθήκης. Θα πρέπει όμως να εξετασθεί επιπλέον κατά πόσον οι κρίσιμοι αθλητικοί κανόνες μπορούν να θεωρηθούν δικαιολογημένοι λόγω του σκοπού τους.

97. Τέλος, η Επιτροπή σημειώνει ότι δεν είναι εκ των προτέρων δυνατό να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο οι απαγορεύσεις των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης να εφαρμόζονται και σε αθλητικές νομοθεσίες που προβλέπουν ή οργανώνουν την επιλογή αθλητών για συμμετοχή σε αγώνες με κριτήρια μη αντικειμενικά και εισάγοντα διακρίσεις. Αντιθέτως, μια επιλογή η οποία στηρίζεται σε αθλητικές επιδόσεις ή εισάγει δικαιολογημένους αντικειμενικούς περιορισμούς, στο μέτρο που δεν είναι δυσανάλογη προς το σκοπό για τον οποίο προβλέπεται, δεν αντιβαίνει προς το κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού.

β) Οι θέσεις μου επί του ανωτέρω ζητήματος

98. Το Δικαστήριο δεν έχει λάβει μέχρι στιγμής θέση επί της ευθείας διαπλοκής των κοινοτικών κανόνων του ανταγωνισμού με τα αθλητικά τεκταινόμενα. Στην προμνησθείσα υπόθεση Bosman [66], το Δικαστήριο θεώρησε σκόπιμο να μην απαντήσει στα ερωτήματα που είχε θέσει το δικαστήριο της παραπομπής, σε σχέση με τη συμβατότητα ορισμένων κανόνων της Ευρωπαϊκής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας (UEFA) για τη μετεγγραφή επαγγελματιών ποδοσφαιριστών με τους κοινοτικούς κανόνες του ανταγωνισμού. Έχουν όμως διατυπωθεί οι ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσες προτάσεις του γενικού εισαγγελέα κ. Lenz επί του ζητήματος αυτού, από τις οποίες συνάγεται ότι οι διατάξεις των άρθρων 85 επ. της Συνθήκης ευρίσκουν χώρο εφαρμογής στη σφαίρα του αθλητισμού.

1) Επί του παραδεκτού

99. Σε ό,τι αφορά την υπό εξέταση υπόθεση, το ζητούμενο είναι να μην δοθεί μια υποθετική απάντηση στο ενλόγω ερώτημα, αλλά να παρασχεθούν στο δικαστήριο της παραπομπής χρήσιμες κατευθύνσεις για την επίλυση της κυρίας διαφοράς. Φοβούμαι ότι τούτο δεν είναι δυνατό εν προκειμένω. Η εξέταση μιας δραστηριότητας από τη σκοπιά του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού προαπαιτεί την αναλυτική παράθεση πολλών σύνθετων νομικών και πραγματικών δεδομένων μέσα από τα οποία θα κριθεί ποιες είναι οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις (αν υφίστανται), τα χαρακτηριστικά τους, οι ειδικές συνθήκες της αγοράς, το επίπεδο του διακοινοτικού εμπορίου (αν υφίσταται), η ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης στην αγορά, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς και τέλος οι συνέπειες της υπό εξέταση πράξης ή πρακτικής στον ανταγωνισμό. Τα αναγκαία αυτά στοιχεία για να εκτιμηθεί με τρόπο ικανοποιητικό κατά πόσο η επίμαχη νομοθεσία της UEJ αντιβαίνει προς τα άρθρα 85 ή 86 της

66 — Βλέπε την υποσημείωση 12.

Συνθήκης δεν έχουν παρασχεθεί στον κοινοτικό δικαστή από το δικαστήριο της παραπομπής. Το τελευταίο περιορίζεται σε αόριστες και γενικές παρατηρήσεις επί του αν συνάδει ο επίμαχος κανονισμός της UEJ με το δίκαιο του ανταγωνισμού. Διαπιστώνω, συνεπώς, την αδυναμία ικανοποιητικής απάντησης στο συγκεκριμένο ερώτημα.

100. Η θέση μου αυτή γεννά ίσως ορισμένες αμφιβολίες. Δεν είναι ενδεχομένως προφανές γιατί η προσέγγιση του ίδιου ζητήματος είναι μεν δυνατή από τη σκοπιά των άρθρων 59 επ. της Συνθήκης, αλλά όχι από εκείνη των άρθρων 85 επ. της Συνθήκης. Ωστόσο, υφίσταται μια ουσιώδης διαφορά μεταξύ των κανόνων περί ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών και εκείνων για την προστασία του ανταγωνισμού. Στην πρώτη περίπτωση, το νομικό ζήτημα εξετάζεται από την *ατομική* του διάσταση: ερευνάται δηλαδή αν μεταξύ ορισμένων προσώπων υφίσταται η σχέση παρέχοντος και αποδέκτη «υπηρεσίας» κατά την έννοια του κοινοτικού δικαίου. Αρκεί δηλαδή η απάντηση στο ερώτημα κατά πόσον μια αθλήτρια και μόνο παρέχει υπηρεσίες έναντι αμοιβής για να διευκρινισθεί αν τα άρθρα της Συνθήκης για την ελευθερία παροχής υπηρεσιών τυγχάνουν καταρχήν εφαρμογής στην περίπτωσή της. Αντιθέτως, όταν εξετάζεται υπό την οπτική γωνία των κανόνων του ανταγωνισμού, μια δραστηριότητα ερευνάται από τη συνολική, τη *θεσμική* της διάσταση. Επίκεντρο του νομικού ελέγχου δεν είναι η αξιολόγηση μιας ατομικής δραστηριότητας αλλά η περιγραφή και η οριοθέτηση της συνολικής *αγοράς*. Ο προσδιορισμός των συνθηκών της αγοράς και της συνολικής συμπεριφοράς όλων των φορέων που δραστηριοποιούνται σε αυτή είναι ένα σαφώς πιο σύνθετο ζήτημα από εκείνο της εξακρίβωσης κατά πόσο σε μια περίπτωση υφίσταται παροχή υπηρεσιών κατά την έννοια της Συνθήκης. Αντιστοίχως, τα νομικά και πραγματικά δεδομένα που είναι απαραίτητο να γνωρίζει ο κοινοτικός δικαστής για να δώσει ορθή και ικανοποιητική απάντηση σε ερώτημα που άπτεται του δικαίου του ανταγωνισμού είναι εμφανώς περισσότερα από εκείνα τα οποία απαιτούνται για να επεξεργασθεί μια υπόθεση η οποία άπτεται των κοινοτικών κανόνων περί ελεύθερης κυκλοφορίας.

101. Η αυξημένη ανάγκη αναλυτικού προσδιορισμού των δεδομένων που συνθέτουν την εκκρεμή κύρια διαφορά ως προϋπόθεση για την απάντηση του Δικαστηρίου επί ερωτημάτων που αφορούν το κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού, έχει ήδη διαπιστωθεί από το Δικαστήριο στην απόφαση Telemarsicabruzzo [67]. Στην απόφαση εκείνη είχαν κριθεί τα εξής: «πρέπει να υπομνησθεί ότι η ανάγκη μιας ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου, η οποία θα είναι χρήσιμη για το εθνικό δικαστήριο, επιβάλλει όπως αυτό καθορίζει το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσονται τα ερωτήματα που υποβάλλει ή τουλάχιστον να εξηγεί τις πραγματικές υποθέσεις στις οποίες βασίζονται τα ερωτήματα αυτά. Οι απαιτήσεις αυτές ισχύουν ειδικότερα στον τομέα του ανταγωνισμού ο οποίος χαρακτηρίζεται από περίπλοκες πραγματικές και νομικές καταστάσεις» [68].

102. Ενόψει των ανωτέρω, πιστεύω ότι ο κρίσιμος κανονισμός της UEJ δεν μπορεί να εκτιμηθεί υπό το πρίσμα των κοινοτικών κανόνων του ανταγωνισμού, ελλείψει επαρκών νομικών και πραγματικών στοιχείων που θα

67 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 5.

68 — Σκέψεις 6 και 7 της προμνησθείσας στην υποσημείωση 5 απόφασης Telemarsicabruzzo.

καθιστούσαν δυνατή τη διατύπωση ικανοποιητικής απάντησης. Ειδικότερα, δεν είναι σαφές πόσοι αθλητές judo ασκούν οικονομική δραστηριότητα, ενασχολούμενοι με το άθλημα, ώστε να προσδιορισθεί ο αριθμός των επιχειρήσεων που υποτίθεται ότι συγκροτούν την κρίσιμη αγορά. Αντίστοιχα, δεν είναι σαφές μέχρι ποίου σημείου εκτείνεται (ακόμη και αν ήθελε θεωρηθεί ότι υφίσταται) η οικονομική δραστηριότητα των εθνικών ομοσπονδιών judo, της ευρωπαϊκής ομοσπονδίας του αθλήματος αυτού ή των οργανωτών διεθνών αγώνων judo. Περαιτέρω, τα ζητήματα της υπάρξεως διακοινοτικού εμπορίου στο χώρο των διεθνών αγώνων judo, των συνεπειών που υφίσταται το εμπόριο αυτό από τον επίμαχο κανονισμό της UEJ καθώς και των συνεπειών τις οποίες υφίσταται ο ανταγωνισμός εν γένει, μόνο με υποθέσεις μπορούν να απαντηθούν, κάτι το οποίο δεν οδηγεί βεβαίως σε παροχή χρήσιμης και ικανοποιητικής απάντησης στο εθνικό δικαστή.

2) Επί του βασίμου

103. Όλως επικουρικώς, παραθέτω, πάντως, στη συνέχεια ορισμένες σκέψεις ως προς το κατά πόσον ο επίμαχος κανονισμός της UEJ αντιβαίνει στο κοινοτικό δίκαιο ανταγωνισμού.

104. Θεωρώ, καταρχάς, ότι κάθε αθλητής judo ο οποίος ανήκει στην κατηγορία των «μη ερασιτεχνών αθλητών υψηλών επιδόσεων» — όπως αναφέρεται ανωτέρω —, πρέπει να θεωρηθεί επιχείρηση κατά την έννοια του άρθρου 85 της Συνθήκης. Η έννοια αυτή «καλύπτει κάθε φορέα ο οποίος ασκεί οικονομική δραστηριότητα ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς που τον διέπει και τον τρόπο χρηματοδοτήσεώς του» [69]. Αντίστοιχα, οι εθνικές ομοσπονδίες judo και η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo μπορούν να θεωρηθούν ενώσεις επιχειρήσεων, κατά την έννοια του άρθρου 85. Όπως ορθώς παρατηρεί ο γενικός εισαγγελέας κ. Lenz στις προτάσεις του στην υπόθεση Bosman [70], το συμπέρασμα αυτό δεν επηρεάζεται από το γεγονός ότι μέλη των εθνικών ομοσπονδιών δεν είναι μόνο οι κατά τα ανωτέρω «μη ερασιτέχνες αθλητές υψηλών επιδόσεων» αλλά και πολλοί ερασιτεχνικοί σύλλογοι ή αμιγώς ερασιτέχνες αθλητές. Επιπλέον, οι εθνικές ομοσπονδίες και η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo μπορούν να θεωρηθούν οι ίδιες ως επιχειρήσεις, κατά την ανωτέρω έννοια, εφόσον αναπτύσσουν αυτοτελή οικονομική δραστηριότητα, ανεξάρτητα από το αν δεν επιδιώκουν ευθέως το κέρδος. Για την υπαγωγή στην έννοια της «επιχείρησης» του άρθρου 85, ο κοινοτικός δικαστής δεν προϋποθέτει την επιδίωξη κέρδους [71] [72].

69 — Βλέπε απόφαση της 23ης Απριλίου 1991, C-41/90, Höfner και Elser (Συλλογή 1991, σ. I-1979, σκέψη 21).

70 — Σημείο 256 των προτάσεων του κ. Lenz στην προαναφερθείσα στην υποσημείωση 12 υπόθεση Bosman.

71 — Βλέπε την απόφαση της 29ης Οκτωβρίου 1980, συνεκδικασθείσες υποθέσεις 209/78 έως 215/78 και 218/78, Van Landewyck κ.λπ. (Συλλογή τόμος 1980/III, σ. 207, σκέψη 88).

72 — Ειδικά για τις εθνικές ομοσπονδίες μπορεί να αναφερθεί η απόφαση του Πρωτοδικείου στην υπόθεση T-46/92 [απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 1994, Scottich Football κατά Επιτροπής (Συλλογή 1994, σ. II-1039)] από την οποία συνάγεται ότι η Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία της Σκωτίας συνιστά επιχείρηση ή ένωση επιχειρήσεων με την έννοια των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης. Συναφώς, με απόφασή της της 27ης Οκτωβρίου 1992 (ΕΕ L 326, σ. 31), η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η FIFA (Παγκόσμια Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία) και η Ιταλική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία ασκούν οικονομική δραστηριότητα, ειδικώς σε σχέση με το ζήτημα της διάθεσης των εισιτηρίων για το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Ποδοσφαίρου του 1990 στην Ιταλία και πρέπει επομένως να θεωρούνται επιχειρήσεις.

105. Εν συνόψει, δεν είναι αδιανόητο η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo και οι εθνικές ομοσπονδίες που περιλαμβάνει να θεωρηθούν επιχειρήσεις κατά την έννοια των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης. Ορισμένα σημεία παραμένουν ωστόσο σκοτεινά. Πρώτον, δεν είναι δυνατός, με βάση τα στοιχεία που είναι γνωστά στο Δικαστήριο, ο καθορισμός του αριθμού των αθλητών judo οι οποίοι, όπως η Deliège, πρέπει να θεωρηθούν ως «επιχειρήσεις». Δεν μπορεί, δηλαδή, να προσδιορισθεί με ακρίβεια ο κύκλος των «μη ερασιτεχνών αθλητών υψηλών επιδόσεων» στο χώρο του judo. Εικάζεται απλώς ότι στον κύκλο αυτό περιλαμβάνονται κάποιοι από τους καλύτερους αθλητές του αγωνίσματος αυτού στις διάφορες χώρες της Ευρώπης. Είναι εξάλλου αδύνατο να διευκρινισθεί με ασφάλεια κατά πόσο η Εθνική Ομοσπονδία Judo στο Βέλγιο και η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo ασκούν ευθέως οικονομική δραστηριότητα (είτε στο πλαίσιο οργάνωσης αγώνων, είτε στο πλαίσιο συνάψεως συμβάσεων με χορηγούς ή εκχωρήσεως τηλεοπτικών δικαιωμάτων) και αν η δραστηριότητα αυτή τελεί σε συνάρτηση με την αθλητική νομοθεσία που βρίσκεται στο επίκεντρο της παρούσας διαφοράς.

106. Εν πάση περιπτώσει, και αν ακόμη γίνει δεκτό ότι η επίμαχη νομοθεσία συνιστά συμφωνία μεταξύ επιχειρήσεων ή απόφαση ενώσεως επιχειρήσεων [73], για να στοιχειοθετηθεί παράβαση του άρθρου 85, απαιτείται τότε να υφίσταται παρακώλυση του μεταξύ των κρατών μελών εμπορίου και περιορισμός του ανταγωνισμού.

107. Σε ό,τι αφορά τον επηρεασμό του διακρατικού εμπορίου, ας υπομνησθεί ότι στην απαγόρευση του άρθρου 85 εμπίπτουν οι συμφωνίες εκείνες «που είναι ικανές να διακυβεύσουν την ελευθερία του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών, κατά τρόπο που θα μπορούσε να βλάψει την υλοποίηση των στόχων μιας ενιαίας αγοράς μεταξύ κρατών μελών» [74], η δε διακύβευση αυτή πρέπει να είναι «αισθητή» [75].

108. Δεν είναι κατά τη γνώμη μου προφανές, ότι τέτοιας μορφής συνέπειες αρύονται από την επίμαχη αθλητική νομοθεσία. Έως ποίου σημείου αλλοιώνονται τα δεδομένα της αγοράς του θεάματος και της αγοράς των διαφημιστικών υπηρεσιών, αγορές οι οποίες συνδέονται με τους διεθνείς αγώνες judo, εκ μόνου του γεγονότος ότι δεν μπορεί να εμφανισθεί στους αγώνες αυτούς κάθε αθλητής; Δεν νομίζω ότι η θεμελιώδης επιλογή, την οποία ακολούθησε με την επίμαχη νομοθεσία η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo, να αναδειχθεί ο αντιπροσωπευτικός χαρακτήρας ορισμένων διεθνών συναντήσεων judo, καταλήγει να θέτει σε κίνδυνο την ελευθερία του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών και μάλιστα με τρόπο αισθητό. Η ανάδειξη της αντιπροσωπευτικότητας των αγώνων έναντι της ανάγκης να συμμετέχουν σε αυτούς οι αντικειμενικά καλύτεροι αθλητές είναι κατά τη γνώμη μου μια θεμιτή επιλογή της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Judo. Με αυτόν τον τρόπο, η Ευρωπαϊκή Ομο-

73 — Όπως εύστοχα εντοπίζει ο γενικός εισαγγελέας κ. Lenz στην προαναφερθείσα στην υποσημείωση 12 υπόθεση Bosman, η ακριβής διάκριση μεταξύ συμφωνίας επιχειρήσεων και απόφασης ενώσεως επιχειρήσεων δεν έχει πρακτική σημασία (σημείο 258 των προτάσεων).

74 — Απόφαση της 31ης Μαΐου 1979, υπόθεση 22/78, Hugin (Συλλογή τόμος 1979/1, σ. 951, σκέψη 17).

75 — Ενδεικτικώς, βλέπε απόφαση της 20ής Ιουνίου 1978, υπόθεση 28/77, Tepea (Συλλογή τόμος 1978, σ. 439, σκέψεις 46 και 47).

σπονδία Judo επιχειρεί (καθό έχει δικαίωμα) να προσαρμοσθεί στις ανάγκες της αγοράς [76]. Ειδικότερα, προτιμά τη διοργάνωση αγώνων στους οποίους συμμετέχουν αθλητές από όσο το δυνατόν περισσότερες χώρες αντί για αγώνες στους οποίους συμμετέχουν αθλητές που προέρχονται από λίγες χώρες, εκείνες στις οποίες το άθλημα του judo είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένο. Χάρη στην επιλογή αυτή όχι μόνο δεν παρακωλύεται το διακρατικό εμπόριο αλλά μάλλον ενισχύεται, στο μέτρο που εξασφαλίζεται η συμμετοχή στους διεθνείς αγώνες judo αθλητών από όλα τα κράτη μέλη και όχι μόνο από εκείνα στα οποία το άθλημα αυτό είναι ανεπτυγμένο.

109. Μπορούν, πάντως, να αντιταχθούν στην ανωτέρω προσέγγιση δύο παρατηρήσεις. Πρώτον, φαίνεται να γίνεται δεκτό από την νομολογία ότι υφίσταται παρακώλυση του διακρατικού εμπορίου ακόμη και σε περιπτώσεις που μια συμφωνία ή απόφαση μεταξύ επιχειρήσεων ή ενώσεων επιχειρήσεων προκαλούν την αύξηση παρά τη μείωση του όγκου των συναλλαγών μεταξύ κρατών μελών [77]· συνεπώς, το γεγονός ότι με τον κρίσιμο κανονισμό της UEJ επιτυγχάνεται η συμμετοχή αθλητών από όλα τα κράτη μέλη σε μια σειρά διεθνών αγώνων, κάτι το οποίο δεν θα ήταν δυνατό χωρίς τον κανονισμό αυτό, δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι δεν υφίσταται παρεμπόδιση του διακρατικού εμπορίου. Δεύτερον, η παρεμπόδιση μπορεί να είναι απλώς δυνητική· αρκεί δηλαδή η δυνατότητα σημαντικής επιρροής του μεταξύ των κρατών μελών εμπορίου [78]. Επομένως, και μόνον το ότι με τον κανονισμό της UEJ μπορεί να αποκλεισθεί ένας αριθμός αθλητών υψηλών επιδόσεων από τη συμμετοχή στους διεθνείς αγώνες judo αρκεί για να θεωρηθεί ότι υφίσταται δυνητικά παρακώλυση του διακρατικού εμπορίου.

110. Αλλά και αν ακόμη γίνει δεκτή η διασταλτική αυτή προσέγγιση — με την οποία δεν συντάσσομαι — και πάλι θεωρώ ότι δεν υφίσταται εν προκειμένω παράβαση του άρθρου 85, παράγραφος 1 της Συνθήκης, στο μέτρο που δεν διαπιστώνεται παράνομος περιορισμός του ανταγωνισμού. Διευκρινίζω, καταρχάς, ότι συμφωνώ με τη θέση της Επιτροπής σύμφωνα με την οποία τα μέτρα μιας αθλητικής ομοσπονδίας σχετικά με την πρόσβαση αθλητών σε διεθνείς αγώνες ενδέχεται να συνιστούν περιορισμό του ανταγωνισμού. Ωστόσο, πρέπει ακόμη να γίνει δεκτό ότι στη διάταξη του άρθρου 85, παράγραφος 1, δεν εμπίπτουν οι περιορισμοί εκείνοι του ανταγωνισμού που είναι απαραίτητοι για την επίτευξη των επιδιωκομένων, μέσω αυτών των περιορισμών, θεμιτών σκοπών. Η εξαίρεση αυτή στηρίζεται στην σκέψη ότι όταν μια ρύθμιση, η οποία εκ πρώτης όψεως συρρικνώνει τον ανταγωνισμό, είναι ωστόσο αναγκαία προκειμένου ακριβώς να καταστεί λειτουργικό το παιχνίδι της αγοράς ή να εξυπηρετηθεί κάποιος άλλος θεμιτός στόχος, θα πρέπει να θεωρείται ότι δεν αντιβαίνει προς τις κοινοτικές διατάξεις για τον ανταγωνισμό.

76 — Όσο μεγαλύτερη είναι η αντιπροσωπευτικότητα ενός αγώνα, τόσο μεγαλύτερα θα πρέπει να είναι τα έσοδα από τα τηλεοπτικά δικαιώματα και τις διαφημίσεις, στο βαθμό που οι αγώνες αυτοί θα προσελκύουν (δυνητικά) το ενδιαφέρον του κοινού όλων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Judo.

77 — Απόφαση του Δικαστηρίου της 20ής Ιουνίου 1966, υπόθεση 56/65, Société Technique Minière κατά Maschinenbau Ulm (Συλλογή τόμος 1966, σ. 337).

78 — Απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 1978, υπόθεση 19/78, Müller (Συλλογή τόμος 1978, σ. 47, σκέψεις 14 και 15).

111. Αυτή την προσέγγιση υιοθέτησε το Δικαστήριο με την απόφασή του στην υπόθεση DLG [79] σχετικά με τη νομιμότητα του καταστατικού ενός συνεταιρισμού που απαγόρευε στα μέλη του να μετέχουν σε άλλες οργανώσεις ευρισκόμενες σε απευθείας ανταγωνιστική σχέση με τον ενλόγω συνεταιρισμό. Το Δικαστήριο, αφού κατέστησε σαφές ότι η συμβατότητα με τους κανόνες του ανταγωνισμού δεν μπορεί να κρίνεται αόριστα αλλά με βάση το περιεχόμενο των συγκεκριμένων διατάξεων και τις «οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στις σχετικές αγορές», κατέληξε στο συμπέρασμα ότι εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 85, παράγραφος 1, εκείνοι οι περιορισμοί του ανταγωνισμού που είναι «αναγκαίοι» για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του συνεταιρισμού και την ενίσχυση της θέσεώς του κατά τη σύναψη συμβάσεων. Το Δικαστήριο εξέτασε ακόμη κατά πόσο οι ρυθμίσεις του καταστατικού είχαν «εύλογο» χαρακτήρα και δεν διατύπωναν «δυσανάλογες» κυρώσεις [80].

112. Όπως αναφέρει ο γενικός εισαγγελέας κ. Lenz στις προτάσεις του επί της υποθέσεως Bosman [81], η ανωτέρω νομική κατασκευή πρέπει να μεταφερθεί και στο χώρο των σχέσεων του αθλητισμού με το κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού. Ακολουθώντας τη συλλογιστική αυτή στην παρούσα υπόθεση, είμαι επίσης της γνώμης ότι η επίμαχη νομοθεσία της UEJ, και αν ακόμη ήθελε θεωρηθεί ότι συρρικνώνει τον ανταγωνισμό, με την έννοια ότι παρεμποδίζει ορισμένους αθλητές judo να συμμετάσχουν σε ορισμένους διεθνείς αγώνες, δεν εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 85 της Συνθήκης, διότι είναι απαραίτητη για την επίτευξη θεμιτών στόχων που άπτονται της ιδιαιτερότητας του αθλητισμού [82]. Σε ό,τι αφορά την περιγραφή και το θεμιτό χαρακτήρα των στόχων αυτών, παραπέμπω στην ανάλυση που παρατίθεται ανωτέρω [83], από την οποία συνάγεται ότι η επίμαχη αθλητική νομοθεσία αποσκοπούσε πρώτον στην οργάνωση ενός μηχανισμού επιλογής των εθνικών ομάδων που θα εκπροσωπούσαν την ευρωπαϊκή ήπειρο στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ατλάντα και δεύτερον την εξασφάλιση της μεγαλύτερης δυνατής αντιπροσωπευτικότητας ορισμένων διεθνών αγώνων judo. Επομένως, δεν υφίσταται κατά τη γνώμη μου παράβαση του άρθρου 85, παράγραφος 1 της Συνθήκης.

113. Αντίστοιχα, και αν ακόμα ήθελε θεωρηθεί ότι η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Judo κατέχει δεσπόζουσα θέση στην αγορά των

79 — Απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1994, C-250/92 (Συλλογή 1994, σ. I-5641).

80 — Σκέψεις 31 έως 36 της προαναφερθείσας στην υποσημείωση 79 απόφασης DLG.

81 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 12 (σημεία 268 επ.).

82 — Σε απάντηση σχετικού επιχειρήματος της Deliége, παρατηρώ τα ακόλουθα: το κατά πόσον μια συμφωνία ή μια πρακτική εμπίπτουν στο πεδίο του άρθρου 85 είναι ζήτημα που ανήκει στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου. Αν ήθελε κριθεί περαιτέρω ότι η υπό εξέταση συμφωνία ή πρακτική εντάσσεται στο πεδίο των απαγορεύσεων του άρθρου 85, παράγραφος 1, τότε ανήκει στην αρμοδιότητα της Επιτροπής να εκχωρήσει ενδεχομένως εξαίρεση, δυνάμει της παραγράφου 3, του άρθρου 85 της Συνθήκης.

83 — Βλέπε σημεία 70 έως 76 και 84 έως 88.

αγώνων judo, και πάλι, λόγω των ειδικών σκοπών που υπηρετούν τα μέτρα τα οποία έλαβε, η συμπεριφορά της δεν μπορεί να χαρακτηρισθεί ως καταχρηστική οπότε και δεν εμπίπτει στο πεδίο των απαγορεύσεων του άρθρου 86 της Συνθήκης.

114. Εν κατακλείδι, από τα ολίγα στοιχεία που παρατίθενται προς εκτίμηση στο Δικαστήριο, δεν βλέπω τον τρόπο με τον οποίο ο κανονισμός της UEJ θα μπορούσε να θεωρηθεί αντίθετος στα όσα επιτάσσουν τα άρθρα 85 και 86 της Συνθήκης.

V — Πρόταση

115. Ενόψει των ανωτέρω, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει ως ακολούθως στα τεθέντα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Το προδικαστικό ερώτημα της υποθέσεως C-51/96, είναι απαράδεκτο.

2) Σε ό,τι αφορά το προδικαστικό ερώτημα της υποθέσεως C-191/97:

α) Η αθλητική δραστηριότητα μιας αθλήτριας η οποία επιτυγχάνει οικονομικά οφέλη μέσω της δραστηριότητας αυτής, με τη μορφή οικονομικών ενισχύσεων από τις αθλητικές ομοσπονδίες της χώρας της και με τη μορφή χορηγιών, υπό τις συνθήκες που τίθενται στην υπό εξέταση υπόθεση, συνιστά οικονομική δραστηριότητα κατά την έννοια του άρθρου 2 της Συνθήκης (κατέστη, μετά την τροποποίηση, το άρθρο 2 ΕΚ) και προστατεύεται ως εκ τούτου από το κοινοτικό δίκαιο.

β) Το κοινοτικό δίκαιο και ειδικότερα τα άρθρα 59 επ. της Συνθήκης (τα οποία κατέστησαν, μετά την τροποποίηση, τα άρθρα 49 επ. ΕΚ) δεν αντιτίθενται σε μια αθλητική νομοθεσία η οποία επιβάλλει σε "μη ερασιτέχνες αθλητές υψηλών επιδόσεων", πρώτον, την υποχρέωση να λαμβάνουν άδεια από την εθνική ομοσπονδία στην οποία είναι εγγεγραμμένοι για να συμμετάσχουν σε διεθνείς αγώνες στους οποίους δεν αντιπαρατίθενται ευθέως εθνικές ομάδες και δεύτερον, περιορίζει τον αριθμό των αθλητών που επιλέγονται από τις εθνικές ομοσπονδίες για τους αγώνες αυτούς, εφόσον η ενλόγω νομοθεσία δικαιολογείται από μη οικονομικούς λόγους αναγόμενους στην ιδιαίτερη φύση ορισμένων αθλητικών συναντήσεων και στις ιδιαίτερες ανάγκες του αθλητισμού εν γένει· ως τέτοιοι λόγοι νοούνται ιδίως, αφενός, η οργάνωση ενός συστήματος επιλογής των εθνικών ομάδων από την ευρωπαϊκή ήπειρο οι οποίες θα συμμετάσχουν στους ολυμπιακούς αγώνες, αφετέρου, η εξασφάλιση του αντιπροσωπευτικού χαρακτήρα των διεθνών συναντήσεων, ως συνιστώσα για την ισόρροπη ανάπτυξη του αθλητισμού σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.

γ) Ελλείψει επαρκών στοιχείων δεν είναι δυνατή η απάντηση του προδικαστικού ερωτήματος από τη σκοπιά των άρθρων 81 και 82 ΕΚ (πρώην άρθρα 85 και 86).»